

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Спеціальна моніторингова місія в Україні

ТЕМАТИЧНИЙ ЗВІТ

Доступ до правосуддя в контексті конфлікту в Україні

Грудень 2015

Опубліковано Спеціальною моніторинговою місією ОБСЄ в Україні

© Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні 2015

Усі права захищені. Використовування та копіювання змісту цього видання дозволяється виключно у некомерційних цілях та за умови обов'язкового посилання на Спеціальну моніторингову місію ОБСЄ в Україні.

Звіт англійською, українською та російською мовою доступний за посиланням:
<http://www.osce.org/ukraine-smm>

Зміст

1. Короткий виклад	4
2. Вступ	6
3. Методологія	7
4. Міжнародні та національні правові стандарти	8
5. Висновки СММ щодо Донецької та Луганської областей	11
5.1. Переміщення судів і органів прокуратури	11
5.2. Проблеми доступу до правосуддя	14
5.2.1. Відсутність установ, які надають послуги у сфері юстиції та правосуддя, на непідконтрольних уряду територіях	14
5.2.2. Втрачені матеріали справ	19
5.2.3. Свобода пересування і повідомлення про провадження	20
5.2.4. Відсутність правової допомоги на непідконтрольних уряду територіях	23
5.3. Проблеми зі здійсненням правосуддя	24
5.3.1. Обмеженість ресурсів	25
5.3.2. Відновлення матеріалів справ	27
5.3.3. Відсутність планів дій у надзвичайних ситуаціях	30
5.3.4. Нездатність забезпечити виконання судових рішень	32
5.4. Незаконне тримання під вартою або позбавлення волі	34
5.4.1. Території, підконтрольні уряду	34
5.4.2. Непідконтрольні уряду райони території	36
6. Крим	39
7. Заключні спостереження	42
Додаток I: Мапи	44
Додаток II: Законодавча база	46
I. Національне законодавство	46
II. Міжнародні нормативно-правові акти та довідковий матеріал	50

1. Короткий виклад

Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні (надалі – «СММ») відповідно до покладеного на неї мандату продовжує «здійснювати моніторинг і підтримку дотримання прав людини та основоположних свобод», включаючи право на доступ до ключових послуг у сфері юстиції і правосуддя¹. У зв'язку з цим СММ здійснювала моніторинг наслідків припинення діяльності судів, органів прокуратури та адміністративних органів в окремих районах Донецької і Луганської областей з огляду на конфлікт, а також передання їх повноважень органам, розташованим на підконтрольних уряду територіях. У цьому звіті розглядаються фактори, що обмежують право на ефективні засоби юридичного захисту та право на справедливий суд і які сукупно обумовлені діями «Донецької Народної Республіки» (надалі – «ДНР») і «Луганської Народної Республіки» (надалі – «ЛНР»), втратою урядом контролю над певними територіями та переміщенням органів та установ, що надають послуги у сфері юстиції та правосуддя. Незважаючи на те, що результати спостережень СММ не дають можливості здійснити комплексну оцінку ситуації з огляду на обмежений доступ СММ та масштаби системи правосуддя, що була уражена конфліктом, за результатами моніторингу було встановлено, що численні фактори обмежують доступ людей до ефективних засобів юридичного захисту і стають на заваді реалізації їх права на справедливий суд. До цих факторів належать відсутність легітимних і ефективних послуг у сфері правосуддя на непідконтрольних уряду територіях, зменшення ефективності діяльності переміщених судів і органів прокуратури та обмеження свободи пересування між підконтрольними та непідконтрольними уряду територіями. Припинення діяльності всіх установ, що надають послуги у сфері юстиції та правосуддя у Автономній Республіці Крим і місті Севастополі, та передання їх повноважень установам, розташованим на підконтрольних уряду територіях, призвело до аналогічних проблем для осіб, переміщених з Криму.

Доступ до правосуддя для осіб, які проживають на підконтрольних «ДНР» і «ЛНР» територіях, залишається значною мірою обмеженим. Уряд повністю припинив діяльність судів, органів прокуратури та нотаріальних контор на непідконтрольних йому територіях у відповідь на конфлікт, а також захоплення документів і приміщень сепаратистами. Після припинення діяльності урядових установ, «ДНР» і «ЛНР» заснували паралельні «системи правосуддя», що функціонують поза межами правового поля України. Перед цими «системами», що є єдиним джерелом «правосуддя» на непідконтрольних уряду територіях, постають серйозні проблеми, зокрема: застосування невизначеної, ситуативної, непрозорої нормативно-правової бази, що зазнає постійних змін; нестача кваліфікованого персоналу; а у деяких

¹ ОБСЄ, Рішення Постійної Ради №1117 про розміщення Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні, РС.DEC/1117 від 21 березня 2014 р.

випадках і неспроможність функціонування «судів». Припинення функціонування урядових установ у поєднанні з недоліками паралельних «систем» безпосередньо впливає на населення, яке проживає на територіях, підконтрольних «ДНР» і «ЛНР».

Поряд із відсутністю легітимних і ефективних систем правосуддя на територіях, підконтрольних «ДНР» і «ЛНР», перед населенням, що проживає у Донецькій та Луганській областях, постають значні труднощі, пов'язані з доступом до судів і органів прокуратури, розташованих на територіях, підконтрольних уряду, зокрема у зв'язку з втратою, знищенням і конфіскацією матеріалів справ до та під час процесу переміщення або зміни територіальної підсудності чи підслідності зазначених органів, у тому числі й у зв'язку з навмисним знищенням матеріалів справ членами «ДНР» і «ЛНР». Втрата матеріалів справ призвела до призупинення або повного припинення розгляду значної кількості справ. Часто особи, які проживають на непідконтрольних уряду територіях, змушені долати великі відстані ураженими конфліктом територіями, щоб подати позовні заяви або бути присутніми на судових засіданнях на підконтрольних уряду територіях. Крім того, відсутність української поштової служби на підконтрольних «ДНР» і «ЛНР» територіях унеможлиблює доставку на ці території судових викликів і повідомлень.

Зазначені процеси також негативно вплинули на можливість судів здійснювати правосуддя і діяльність органів прокуратури на територіях, підконтрольних уряду. Відновлення втрачених матеріалів справ виявилось складним, а у деяких випадках – неможливим, до того ж цей процес додатково ускладнюється відсутністю чітких законодавчих інструкцій. У багатьох судах відсутні плани дій у надзвичайних ситуаціях, які є надзвичайно важливими для ефективного переміщення матеріалів справ у разі настання таких ситуацій. Хоча судді, прокурори та адміністративно-технічний персонал продовжують докладати зусилля для подолання зазначених проблем, їхня задача ускладнюється у зв'язку з нестачею ресурсів та іншими труднощами, пов'язаними з переміщенням. Навіть у випадках ухвалених остаточних судових рішень їх виконання часто є неможливим, оскільки відповідне майно або особи, яких стосуються такі рішення, знаходяться на територіях, підконтрольних «ДНР» і «ЛНР».

Припинення діяльності судів і створення паралельних систем «правосуддя» призвело до довільного позбавлення свободи людей як на територіях, підконтрольних уряду, так і на територіях, підконтрольних «ДНР» і «ЛНР». На територіях, підконтрольних уряду, втрата матеріалів справ призводить до неможливості подання апеляційних скарг засудженими особами і, як наслідок, продовження строків тримання їх під вартою. Більше того, строки ув'язнення осіб, які перебувають під вартою у слідчих ізоляторах та які обвинувачені у скоєнні тяжких злочинів, є невизначеними, доки співробітники прокуратури не відновлять втрачені матеріали справ. На територіях, підконтрольних «ДНР» і «ЛНР», питання про долю осіб, позбавлених волі, вирішуються в рамках

новостворених паралельних «систем», які є непрозорими та викликають сумніви з точки зору дотримання процесуальних гарантій судового розгляду.

З огляду на викладене вище СММ підкреслює надзвичайну важливість забезпечення доступу до правосуддя для всіх відповідно до Конституції України та міжнародних зобов'язань України, незважаючи на конфлікт. Отже, СММ закликає всі органи державної влади України, а також тих, хто заявляє про здійснення контролю над територіями, непідконтрольними уряду, забезпечити відновлення втрачених матеріалів справ і звільнення осіб, які незаконно або безпідставно утримуються під вартою. СММ також закликає Уряд України розробити інструкції щодо відновлення матеріалів справ і запровадження планів дій відповідних органів у надзвичайних ситуаціях, а міжнародне співтовариство – підтримати такі зусилля.

2. Вступ

Станом на жовтень 2015 року Україна не здійснює функції у сфері юстиції і правосуддя на територіях Донецької та Луганської областей, підконтрольних «ДНР» і «ЛНР», після захоплення озброєними групами приміщень органів державної влади, втрати урядом ефективного контролю над цими територіями і ухвалення рішення про припинення діяльності всіх установ, що здійснювали на непідконтрольних уряду територіях відповідні функції. Паралельні «системи правосуддя», створені «ДНР» і «ЛНР», здебільшого є недієвими, існують в умовах нестачі ресурсів та не можуть функціонувати на всіх територіях, непідконтрольних уряду.

У квітні 2014 року озброєні групи почали захоплювати приміщення органів державної влади у Донецькій та Луганській областях. 13 квітня 2014 року було оголошено про початок Антитерористичної операції (далі – «АТО»)². Із загостренням ситуації між Україною та новоствореними «ДНР» і «ЛНР» уряд почав втрачати контроль над окремими частинами регіону, а члени «ЛНР» і «ДНР» почали захоплювати будівлі органів державної влади, в тому числі судів і органів прокуратури. Значна кількість прокурорів, суддів і адміністративно-технічного персоналу були змушені залишити службові приміщення у зв'язку з їх захопленням³, водночас, деякі будівлі стали

² Див. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 р., №405/2014.

³ Наприклад, у вересні 2014 року незаконні збройні формування захопили будівлю Апеляційного суду Донецької області. Матеріали всіх справ, у тому числі 716 цивільних, 516 кримінальних і 16 адміністративних, залишились у будівлі суду (за інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Апеляційного суду Донецької області, 8 липня 2015 р.). За словами працівників Краматорського міського суду (Донецька обл.), озброєні особи вилучили матеріали справ з

небезпечними через пошкодження, завдані внаслідок артилерійських обстрілів⁴. У серпні 2014 року Уряд України почав підготовку до повного переміщення всіх судів і органів прокуратури з огляду на втрату контролю над окремими територіями. У цей період внаслідок постійних військових дій регіон був розділений на підконтрольні і непідконтрольні уряду території, між якими пролягла «лінія зіткнення». Хоча багато судів вже залишили свої будівлі, 2 вересня 2014 року територіальну підсудність справ судів, розташованих на непідконтрольних уряду територіях, було передано судам, розміщеним на територіях, підконтрольних уряду⁵. Протягом літа та осені 2014 року органи прокуратури також були переміщені на підконтрольні уряду території.

На час публікації цього звіту українські суди та органи прокуратури не функціонують на територіях, підконтрольних «ДНР» і «ЛНР», і в Криму. Судам та органам прокуратури, що знаходяться на підконтрольній уряду території, тимчасово була передана юрисдикція щодо непідконтрольних уряду територій. Як наслідок, цивільне населення змушене долати значні відстані до підконтрольних уряду територій, щоб звернутися до суду або органів прокуратури. Паралельні «системи правосуддя», створені на непідконтрольних уряду територіях, не відповідають нормам українського законодавства, здебільшого непрозорі та мають обмежені можливості.

3. Методологія

З травня до серпня 2015 року представники СММ провели низку зустрічей у Донецькій, Луганській, Харківській, Дніпропетровській та Запорізькій областях, а також у місті Києві. Ці зустрічі проводились з суддями, прокурорами та співробітниками судів, органів прокуратури та центрів з надання правової допомоги, представниками адвокатських об'єднань та членами громадянського суспільства⁶. Представники СММ також мали зустрічі з представниками Генеральної прокуратури України та Державної

судів області, а працівникам Кіровського, Советського та Гірницького районних судів міста Макіївки (Донецька обл.) не дозволили винести матеріали справ із приміщень (за інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Краматорського міського суду (Донецька обл.), 2 червня 2015 р.).

⁴ За інформацією Слов'янського міськрайонного суду (Донецька обл.), матеріали справ, що знаходились у приміщенні суду, було пошкоджено в результаті обстрілів (за інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Слов'янського міськрайонного суду (Донецька обл.), 9 червня 2015 р.). За наявної інформацією, не вдалось винести матеріали справ з Первомайського міського суду (Луганська обл.). Ймовірно, вони були знищені під час обстрілу міста (за інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Рубіжанського міського суду (Луганська обл.), 8 червня 2015 р.).

⁵ Див. мапу переміщених судів у Додатку 1.

⁶ Ці зустрічі проводили спостерігачі СММ у Києві та Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській та Донецькій областях.

судової адміністрації України в місті Києві, а також представниками місцевих органів прокуратури і територіальних управлінь Державної судової адміністрації або отримали від них інформацію. Посилання, що наводяться у цьому звіті, вказують на зустрічі, проведені з представниками цих установ. Хоча у звіті розглядаються питання про переміщення судів і органів прокуратури з Автономної Республіки Крим, але головна увага в ньому приділена ситуації у Донецькій та Луганській областях. У цьому звіті аналізуються конкретні питання доступу до правосуддя, обумовлені кризою в Україні, водночас звіт не має на меті висвітлити можливі системні недоліки правової системи України⁷.

4. Міжнародні та національні правові стандарти

Поняття «доступ до правосуддя» може включати широке коло визнаних прав. Для цілей цього звіту «доступ до правосуддя» означає зобов'язання держави забезпечувати право кожної людини на доступ до ефективних та справедливих послуг у сфері юстиції та правосуддя, що надаються своєчасно. Ці права закріплені як основоположні принципи у Конституції України та її міжнародних зобов'язаннях, в тому числі міжнародних договорах, стороною яких є Україна. Такі договори включають Європейську конвенцію з прав людини (далі – «ЕКПЛ»)⁸ і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі – «МПГПП»)⁹. Крім того, права на доступ до правосуддя, в тому числі гарантії дотримання процесуальних прав, зобов'язання щодо верховенства права та право на ефективні засоби юридичного захисту є невід'ємною частиною зобов'язань ОБСЄ в сфері людського виміру, підтверджених державами-учасницями ОБСЄ, в тому числі Україною¹⁰.

⁷ Для отримання інформації про стан правової системи України див., наприклад, Індекс верховенства права Всесвітнього проекту правосуддя, 2015 р., Україна.

⁸ Див. Рада Європи: Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 р., 213 U.N.T.S. 222, дата набрання чинності для України 11 вересня 1997 р.

⁹ Див. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 2200A (XXI) від 19 грудня 1966 р., 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16), стор. 52, U.N. Doc. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 171, дата набрання чинності для України 23 березня 1976 р., Факультативний протокол до МПГПП щодо процедури особистого звернення окремих осіб, дата набрання чинності для України 25 липня 1991 р.

¹⁰ Див., наприклад, Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі (третьою черговою зустріч), Відень, 15 січня 1989 р. (Питання, пов'язані з безпекою в Європі: принципи); Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ, Копенгаген, 29 червня 1990 р.; Паризька хартія для нової Європи/Додатковий документ для здійснення окремих положень Паризької хартії для нової Європи, Париж, 21 листопада 1990 р. (Нова ера демократії, миру та єдності); Документ Московської наради Конференції з людського виміру НБСЄ, Москва, 3 жовтня 1991 р.; Підсумковий документ Будапештської зустрічі, 6 грудня 1994 р. (Рішення: VIII.

Конституцією України передбачено низку положень, що базуються на основоположних принципах верховенства права. Згідно з цими положеннями, зокрема, конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані¹¹, а судоустрій, судочинство і статус суддів визначаються виключно законами України¹². ЄКПЛ також передбачає спеціальні гарантії права на справедливий суд та права на ефективний засіб юридичного захисту. Як зазначає Бюро з демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ, ці концепції вважаються невід'ємними складовими ширшого поняття «доступу до правосуддя», яке, своєю чергою, передбачає право на доступ до ефективних, своєчасних та справедливих послуг судів та органів прокуратури¹³. Відповідно до ст. 13 ЄКПЛ держави-учасниці зобов'язані забезпечити ефективний засіб юридичного захисту у разі порушення прав і свобод, визнаних у ЄКПЛ. Держави на свій розсуд вирішують, яким чином вони виконуватимуть це зобов'язання, але ефективні засоби юридичного захисту повинні бути доступними, забезпечувати можливість відшкодування збитків і передбачати розумні перспективи успішного розгляду справи¹⁴. Згідно зі ст. 6 ЄКПЛ право на справедливий суд включає гарантії процесуальних прав, а саме право на доступ до суду¹⁵, право на виконання судових рішень¹⁶ і право на остаточність судових рішень¹⁷. Крім того, згідно зі ст. 14 МПГПП передбачається, що «всі особи є рівними перед судами і трибуналами», а під час розгляду будь-якого кримінального провадження «кожен має право на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону»¹⁸. Численні міжнародно-правові договори і рішення міжнародних організацій підтверджують, що базові процесуальні гарантії та гарантії належної правової

Людський вимір); Документ тринадцятого засідання Ради міністрів закордонних справ ОБСЄ, Любляна, 5-6 грудня 2005 р. (Рішення: Рішення №12/05 щодо дотримання прав людини та верховенства права у системі кримінального правосуддя); Документ чотирнадцятого засідання Ради міністрів закордонних справ ОБСЄ, Брюссель, 4-5 грудня 2006 р. (Рішення: Рішення №5/06 щодо організованої злочинності); та Документ шістнадцятого засідання Ради міністрів закордонних справ ОБСЄ, Гельсінкі, 4-5 грудня 2008 р. (Рішення: Рішення №7/08 щодо подальшого зміцнення верховенства права у державах-учасниках ОБСЄ).

¹¹ Частина друга статті 22 Конституції України від 28 червня 1996 р.

¹² Пункт 14 частини першої статті 92 Конституції України від 28 червня 1996 р.

¹³ Див. «Юридична збірка міжнародних стандартів забезпечення права на справедливий суд», Бюро з демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ, 2012 р.

¹⁴ Практичний посібник щодо прийнятності заяв, Рада Європи, Європейський суд з прав людини, 2011 р., стор. 17. Див. також Примітку 10 щодо зобов'язань ОБСЄ у сфері людського виміру, в тому числі щодо права на ефективний засіб юридичного захисту.

¹⁵ Див. рішення у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (*Golder v. the United Kingdom*), ЄСПЛ §§26-40, №4451/70, 21 лютого 1975 р. Див. також примітку 10 щодо зобов'язань ОБСЄ в сфері людського виміру, в тому числі щодо права на справедливий суд.

¹⁶ Див. рішення у справі «Горнсбі проти Греції» (*Hornsby v. Greece*), ЄСПЛ §§40-45, №18357/91, 19 березня 1997 р.

¹⁷ Див. рішення у справі «Брумареску проти Румунії» (*Brumărescu v. Romania*), ЄСПЛ §§60-65, №28342/95, 28 жовтня 1999 р.

¹⁸ Див. Загальний коментар №32 Комітету ООН з прав людини. Стаття 14: Право на рівність перед судами та трибуналами та право на справедливий суд.

процедури разом з наведеними вище основними правами є невід’ємними складовими всіх прав людини, а тому повинні бути захищені¹⁹.

СММ відзначає, що 21 травня 2015 року Верховною Радою України було ухвалено Постанову про затвердження Заяви Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов’язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод», якою передбачається намір України здійснити відступ від деяких положень ЄКПЛ і МПГПП.²⁰ Повідомлення про це рішення Україна надіслала Генеральному секретарю ООН 5 червня 2015 року²¹, а вербальну ноту Генеральному секретарю Ради Європи – 9 червня 2015 року²². СММ нагадує, що згідно з ЄКПЛ і МПГПП відступ від деяких зобов’язань дозволяється, проте такий відступ повинен здійснюватись виключно «в тих межах, яких вимагає гострота становища»²³; а також, що у надзвичайній ситуації вимагається дотримання принципів законності та верховенства права²⁴, а заходи, що відступають від зобов’язань, повинні бути скасовані, якщо в них більше немає потреби²⁵. До того ж, СММ ще раз підтверджує, що заходи, які відступають від міжнародних зобов’язань держави, повинні вживатись із суворим дотриманням процесуальних вимог, передбачених міжнародними актами, і не можуть бути

¹⁹ Див., наприклад, Загальний коментар №7 Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав: Право на достатнє житло (стаття 11.1): примусові виселення, 20 травня 1997 р.; Основні принципи незалежності судових органів, Сьомий Конгрес ООН із запобігання злочинності та поведіння з правопорушниками, Мілан, 26 серпня - 6 вересня 1985 р., U.N. Doc. A/CONF.121/22/Rev.1, стор. 59 (1985); Зміцнення основних принципів поведінки суддів – Резолюція ЕКОСОП 2006/23 від 27 липня 2006 р.; Незалежність, дієвість та роль суддів – Рекомендація №R (94) 12, Рада Європи, Комітет міністрів Ради Європи; Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя від 10 червня 1983 р., Перша світова конференція з питань незалежності правосуддя; Європейська хартія про закон «Про статус суддів», Рада Європи, 10 липня 1998 р.; Загальна хартія судді, Міжнародна асоціація суддів, 17 листопада 1999 р.

²⁰ Див. Постанову Верховної Ради України «Про затвердження Заяви Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов’язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» від 21 травня 2015 р., №462-VIII.

²¹ Відступлення згідно з повідомленням Постійного представництва України в ООН, 5 червня 2015 р. Україна висловила свій намір здійснити відступлення від положень частини третьої статті 2 (право на ефективний засіб юридичного захисту), статті 9 (право на свободу та особисту недоторканність), статті 12 (право на вільне пересування), статті 14 (право на справедливий суд) та статті 17 (право на особисте та сімейне життя, недоторканність житла та таємницю кореспонденції).

²² Відступлення згідно з Вербальною нотою Постійного представництва України в Раді Європи, 5 червня 2015 р. Україна висловила свій намір здійснити відступлення від положень статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканність», статті 6 «Право на справедливий суд», статті 8 «Право на повагу до приватного та сімейного життя» та статті 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту».

²³ Європейська конвенція з прав людини, стаття 15; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, стаття 4.

²⁴ Див. Загальний коментар №29 Комітету ООН з прав людини: надзвичайні стани (стаття 4) від 31 серпня 2001 р., U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11 (2001).

²⁵ Див. справу «Бранніґан і МакБрайд проти Сполученого Королівства» (*Brannigan and McBride v. the United Kingdom*), 26 травня 1993 р., §§ 47 і 54, серія А №258-B.

дискримінаційними за своїм характером за жодних обставин²⁶. На період дії надзвичайного стану в тих випадках, коли це можливо, держави-учасниці повинні докласти зусилля для забезпечення роботи законодавчих органів у звичайному режимі, а також для дотримання правових гарантій, необхідних для утвердження верховенства права²⁷.

5. Висновки СММ щодо Донецької та Луганської областей

5.1. Переміщення судів і органів прокуратури

Влітку 2014 року, невдовзі після втрати Україною контролю над окремими районами Донецької та Луганської областей, Урядом було вжито низку заходів з метою переміщення всіх судів з непідконтрольних територій. Відповідно до Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 року (надалі – «Закон про здійснення правосуддя»)²⁸ на вищі спеціалізовані суди України було покладено завдання підготувати списки судів на підконтрольній уряду території, згідно з якими би передавалась територіальна підсудність справ судів, що знаходились на територіях, підконтрольних «ДНР» і «ЛНР», і не могли виконувати свої функції з міркувань безпеки²⁹. З вересня 2014 року на підставі цих списків та додаткових розпоряджень було змінено місцезнаходження восьми судів, які були переміщені на підконтрольну уряду територію. За цей же час ще 51 суд першої інстанції, тобто всі інші суди, що знаходились на території, непідконтрольній уряду, було закрито, а територіальну підсудність їхніх справ було передано місцевим судам на підконтрольній уряду території³⁰.

Вісім судів, місцезнаходження яких було змінено, включають всі господарські, адміністративні та апеляційні суди Донецької та Луганської області, а саме: Донецький

²⁶ Див. статтю 25 Документа Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЕ, Копенгаген, 29 червня 1990 р.

²⁷ Див. статтю 28 Документа Московської наради Конференції з людського виміру НБСЕ, Москва, 3 жовтня 1991 р.

²⁸ Див. Закон України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 р., №1632-VII.

²⁹ Частини перша та четверта статті 1 Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 р. №1632-VII. Державна судова адміністрація України повинна була підготувати список таких судів в зоні АТО та надати цей список головам відповідних вищих спеціалізованих судів, які своєю чергою повинні були відповідно змінити територіальну підсудність справ таких судів.

³⁰ Див. Додаток 1.

окружний адміністративний суд (теперішнє місцезнаходження – м. Слов'янськ)³¹; Луганський окружний адміністративний суд (теперішнє місцезнаходження – м. Сєвєродонецьк)³²; Донецький апеляційний адміністративний суд (теперішнє місцезнаходження – м. Краматорськ)³³; Господарський суд Донецької області (теперішнє місцезнаходження – м. Харків)³⁴; Господарський суд Луганської області (теперішнє місцезнаходження – м. Харків)³⁵; Донецький апеляційний господарський суд (теперішнє місцезнаходження – м. Харків)³⁶; Апеляційний суд Луганської області (теперішнє місцезнаходження – м. Сєвєродонецьк)³⁷; та Апеляційний суд Донецької області (теперішнє місцезнаходження – м. Артемівськ)³⁸.

Як зазначено вище, всі інші суди, за винятком восьми, місцезнаходження яких було змінено, зокрема, 18 місцевих судів Луганської області та 33 місцевих суди Донецької області, було закрито, а територіальну підсудність їхніх справ було передано судам на підконтрольних уряду територіях Донецької, Луганської, Дніпропетровської та

³¹ Розпорядження Вищого адміністративного суду України «Про відновлення роботи Донецького окружного адміністративного суду по здійсненню правосуддя у зв'язку із зміною місцезнаходження суду» від 15 грудня 2014 р., №262. Територіальну підсудність справ Донецького окружного адміністративного суду з 2 вересня 2014 р. до 22 грудня 2014 р. було тимчасово передано Запорізькому окружному адміністративному суду.

³² Розпорядження Вищого адміністративного суду України «Про відновлення роботи Луганського окружного адміністративного суду» від 27 березня 2015 р., №70. Територіальну підсудність справ Луганського окружного адміністративного суду з 2 вересня 2014 р. до 27 березня 2015 р. було тимчасово передано Харківському окружному адміністративному суду.

³³ Розпорядження Вищого адміністративного суду України «Про внесення змін до розпорядження Вищого адміністративного суду України «Про забезпечення розгляду адміністративних справ, підсудних адміністративним судам, розташованим у районі проведення антитерористичної операції» від 1 грудня 2014 р., №252. Територіальну підсудність справ Донецького апеляційного адміністративного суду з 2 вересня до 1 грудня 2014 р. було тимчасово передано Харківському апеляційному адміністративному суду.

³⁴ Розпорядження Вищого господарського суду України «Про відновлення роботи господарського суду Донецької області» від 24 квітня 2015 р., №21-р. Територіальну підсудність справ господарського суду Донецької області до 27 квітня 2015 р. було тимчасово передано Господарському суду Запорізької області.

³⁵ Розпорядження Вищого господарського суду України «Про відновлення роботи господарського суду Луганської області» від 2 квітня 2015 р., №18-р.

³⁶ Розпорядження Вищого господарського суду України «Про відновлення роботи Донецького апеляційного господарського суду» від 9 квітня 2015 р., №19-р. Територіальну підсудність справ Донецького апеляційного господарського суду з 2 вересня 2014 р. до 14 квітня 2015 р. було тимчасово передано Харківському апеляційному господарському суду.

³⁷ Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про відновлення роботи Апеляційного суду Луганської області» від 16 лютого 2015 р., №11/0/38-15. Територіальну підсудність справ Апеляційного суду Луганської області з 2 вересня 2014 р. до 17 лютого 2015 р. було тимчасово передано Апеляційному суду Харківської області.

³⁸ Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про відновлення роботи Апеляційного суду Донецької області» від 21 травня 2015 р., №33/0/38-15. До зміни місцезнаходження Апеляційний суд Донецької області частково розміщувався в Донецьку та Маріуполі. Частина суду в Маріуполі продовжує здійснювати свою діяльність, а частина, розміщена в Донецьку, була переміщена до Артемівська. Територіальну підсудність частини Апеляційного суду Донецької області, що розміщувалась в Донецьку, до 26 травня 2015 р. було тимчасово визначено Апеляційному суду Запорізької області.

Запорізької області³⁹. Суди, що були закриті, – це суди загальної юрисдикції, що здійснювали розгляд всіх цивільних або кримінальних справ, за винятком адміністративних і господарських справ, як суди першої інстанції. Наприклад, Слов'янському міськрайонному суду (Донецька область) було визначено територіальну підсудність справ трьох закритих місцевих судів міста Горлівка (Донецька область)⁴⁰. Згідно з відповідними розпорядженнями, територіальна підсудність справ цього 51 суду підлягала зміні до вересня 2014 року⁴¹, але до цього часу багато судів уже було евакуйовано або їх працівників змушено залишити приміщення судів⁴².

Органи прокуратури було також переміщено на підконтрольну уряду територію⁴³. Однак на відміну від судів, у випадку органів прокуратури відсутні прямі розпорядження, якими б регулювався процес їх переміщення. Генеральна прокуратура повідомила СММ, що із загостренням ситуації прокуратури Донецької та Луганської областей було переміщено до Маріуполя та Северодонецька, відповідно⁴⁴, а 34 місцеві прокуратури було переміщено з непідконтрольних уряду територій до Маріуполя⁴⁵.

³⁹ Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалив рішення, до якого включено перелік всіх судів загальної юрисдикції, територіальну підсудність справ яких було змінено. Див. Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про визначення територіальної підсудності справ» від 2 вересня 2014 р., №2710/38-14.

⁴⁰ Це Калінінський районний суд, Микитівський районний суд і Центрально-Міський районний суд міста Горлівка (Донецька обл.). Див. Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 2 вересня 2014 р., №2710/38-14.

⁴¹ Див. Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про визначення територіальної підсудності справ» від 2 вересня 2014 р., №2710/38-14.

⁴² СММ звертає увагу на те, що у листопаді 2014 р. постановою уряду України було скасовано фінансування всіх бюджетних установ. Див. тематичний звіт СММ ОБСЄ від 30 березня 2015 р. «Спостереження щодо колишніх бюджетних установ у Донецькій та Луганській областях».

⁴³ СММ взяла до уваги, що в умовах конфлікту було створено військові прокуратури Донецького та Луганського гарнізону Південного регіону України відповідно до абзацу другого частини другої статті 7 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. №1697-VII, яким передбачається, що «у разі якщо в силу виключних обставин у певних адміністративно-територіальних одиницях не діють органи прокуратури України, [...], за рішенням Генерального прокурора України виконання їх функцій може покладатися на військові прокуратури». СММ звертає увагу, що військові прокуратури не розглядаються в цьому звіті.

⁴⁴ Інформація надана Генеральною прокуратурою України у листі на адресу СММ від 3 червня 2015 р. №14/1-222вих-15. У листі Генеральної прокуратури України наведено статистику та відомості щодо переміщення органів прокуратури Донецької та Луганської областей та Криму. СММ звертає увагу на той факт, що цей лист не доступний для загального ознайомлення, але інформація з нього використовується в цьому звіті. Щодо переміщення органів прокуратури Генеральною прокуратурою було повідомлено, що майже все майно 20 прокуратур Донецької області було знищено, в тому числі 27 будівель і 45 транспортних засобів; у листі також повідомляється, що у Луганській області було зруйновано 29 будівель і знищено 22 транспортних засоби. Наприклад, за інформацією переміщеної прокуратури Луганської області, у квітні 2014 р. сепаратисти захопили контроль над її приміщеннями (за інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками прокуратури Луганської області, 17 червня 2015 р.).

⁴⁵ Цю інформацію було опубліковано на офіційному веб-сайті переміщеної прокуратури Донецької області, а також підтверджено під час зустрічі з працівниками прокуратури 27 травня 2015 р. Як було повідомлено СММ, в процесі переміщення за період з липня до жовтня 2014 р. майже половину з 300 працівників прокуратури області в місті Донецьк (з 1200 працівників органів прокуратури всієї області)

СММ також стало відомо, що проти деяких прокурорів було висунуто обвинувачення у зв'язку з тим, що вони залишились на територіях, непідконтрольних уряду, та працювали в рамках паралельних «систем правосуддя»⁴⁶.

5.2. Проблеми доступу до правосуддя

5.2.1. Відсутність установ, які надають послуги у сфері юстиції та правосуддя, на непідконтрольних уряду територіях

СММ встановила, що дії всіх сторін призвели до виникнення серйозних підстав для занепокоєння через відсутність доступу населення до ефективних і прозорих юридичних послуг на територіях, непідконтрольних уряду. Захоплення приміщень судів і прокуратур озброєними групами, пов'язаними з «ДНР» і «ЛНР», і конфіскація матеріалів справ призвели до неможливості державних установ функціонувати в цьому регіоні. Внаслідок того, що на непідконтрольних територіях Уряд припинив діяльність всіх установ, що надають послуги у сфері юстиції та правосуддя, зокрема, такі базові послуги, як нотаріальне посвідчення документів і видача свідоцтв про народження або смерть, паралельні «системи правосуддя» «ДНР» і «ЛНР» залишились єдиними «постачальниками юридичних послуг». Однак ці системи не дотримуються українського законодавства, мають обмежене фінансування та недостатню кількість фахівців; вони здебільшого непрозорі та функціонують в надзвичайно складних умовах. Відсутність будь-яких державних установ у поєднанні з недоліками паралельних «систем правосуддя» призводить до неможливості населення на територіях, підконтрольних «ДНР» і «ЛНР», реалізувати свої основні права.

З огляду на те, що діяльність всіх урядових установ на непідконтрольних уряду територіях було припинено, доступ до української системи правосуддя для населення можливий тільки на підконтрольній уряду території. До того ж, після припинення діяльності урядових установ було ухвалено низку законодавчих актів з метою врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської області. Однак ці законодавчі акти також ускладнюють доступ до послуг у сфері юстиції та правосуддя

було переведено до Маріуполя, а інших працівників було переведено на територію Донецької області, підконтрольну уряду (за інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками прокуратури Донецької області, 27 травня 2015 р.).

⁴⁶ За інформацією, отриманою СММ, 28 прокурорів підозрюються у вчиненні державної зради на підставі повідомлень про те, що вони залишаються на територіях, непідконтрольних уряду, та співпрацюють з «ДНР» (за інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками прокуратури Слов'янського району (Донецька обл.), 9 червня 2015 р.

для населення непідконтрольних уряду територій⁴⁷. Так, наприклад, згідно з наказом Міністерства юстиції України було тимчасово припинено доступ нотаріусів до державних реєстрів на непідконтрольних уряду територіях Луганської та Донецької областей, визначених Міністерством юстиції, до завершення Антитерористичної операції⁴⁸. Відповідно до наказу населення непідконтрольних уряду територій має користуватись послугами нотаріусів, що працюють на території, підконтрольній уряду, але дуже часто доступ до цих послуг для населення на підконтрольних «ДНР» і «ЛНР» територіях є ускладненим. Таким чином, недоступними є базові послуги, зокрема оформлення довіреностей, купівлі або продажу нерухомості, складання заповітів, оформлення спадщини та нотаріальне посвідчення дозволу на виїзд неповнолітніх дітей закордон⁴⁹. До того ж, ситуація ускладнюється тим, що документи нотаріальних контор, вилучені членами «ДНР», зберігаються в опечатаних приміщеннях і не надаються органам державної влади України⁵⁰. Наприклад, нотаріус, який переїхав до Маріуполя, повідомив, що після забезпечення тимчасового доступу до місцезнаходження документів, пов'язаних з поточними справами, які залишились в його конторі, вдалось вивезти менш ніж 10% цих документів. За словами нотаріуса, керівництво «ДНР» не дозволяє вивезти решту документів. Серед документів, що не вдалося вивезти, є документи, пов'язані зі спадщиною, що унеможлиблює реалізацію права на спадщину окремих осіб⁵¹.

Зважаючи на відсутність на непідконтрольних територіях всіх державних установ, неможливим також є отримання свідоцтв про народження та про смерть⁵². Для отримання свідоцтва про народження вимагається особиста присутність на підконтрольній уряду території⁵³, а оскільки документи, видані «ДНР» і «ЛНР», не

⁴⁷ У ЄКПЛ затверджено певні зобов'язання держави, що є стороною ЄКПЛ, щодо визнання таких основних законних прав, як право на реєстрацію народження, смерті та шлюбу. Див. рішення у справі «Луазіду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*), Європейський суд з прав людини, §45, №15318/89, 18 грудня 1996 р.; Правові наслідки для держав у зв'язку з триваючою присутністю Південної Африки в Намібії (Південно-Західна Африка) всупереч рішенню Ради Безпеки №276 (1970), Консультативний висновок Міжнародного суду ООН, 21 червня 1971 р.

⁴⁸ Наказ Міністерства юстиції України «Про невідкладні заходи щодо захисту прав громадян на території проведення антитерористичної операції» від 17 червня 2014 року, № 953/5.

⁴⁹ Див. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22 лютого 2012 р., №296/5.

⁵⁰ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Новоазовської державної нотаріальної контори (Донецька обл.), 4 червня 2015 р.

⁵¹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Новоазовської державної нотаріальної контори (Донецька обл.), 4 червня 2015 р.

⁵² Для отримання свідоцтва про смерть зазвичай протягом трьох днів необхідно подати лікарське свідоцтво про смерть до відповідного відділу державної реєстрації актів цивільного стану. В інших випадках факт смерті встановлюється у судовому порядку. Див. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні», від 18 жовтня 2000 р., №52/5.

⁵³ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Старобільського районного управління юстиції (Луганська обл.), 19 червня 2015 р. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Головного територіального управління юстиції у Донецькій області, 27 травня 2015 р.

визнаються органами державної влади України, батьки повинні їхати на підконтрольну уряду територію, якщо вони хочуть виїхати зі своїми дітьми закордон або подати заяву на отримання соціальної допомоги (в обох випадках необхідне свідоцтво про народження)⁵⁴. Без свідоцтва про смерть родичі не можуть успадкувати майно померлого⁵⁵. Як розповів представник Старобільського районного управління юстиції, мав місце випадок, коли у місті Краснодон народилась дитина, і свідоцтво про її народження було видано «ЛНР». Але оскільки це свідоцтво не визнали органи державної влади України, родині довелось поїхати на підконтрольну уряду територію та подати заяву про видачу іншого свідоцтва про народження⁵⁶.

За відсутності державних установ паралельні «системи правосуддя», створені «ДНР» і «ЛНР», є єдиними «постачальниками послуг у сфері юстиції та правосуддя» у цьому регіоні. Проте ці «системи» здебільшого є недієвими, діють у складних умовах та викликають серйозне занепокоєння через ситуацію з доступом до правосуддя, зокрема дотриманням права на належну правову процедуру та справедливий суд.

Щодо паралельної «системи правосуддя» «ЛНР» у липні 2015 року члени «прокуратури» «ЛНР» повідомили СММ, що «суди» на території «ЛНР» не працювали. Вони сподівались, що «суди» розпочнуть свою роботу восени 2015 року⁵⁷, та зазначили, що повноваження «прокурорів» були обмеженими⁵⁸. Крім того, СММ отримала суперечливу інформацію щодо права, яке застосовується: члени «Міністерства державної безпеки» повідомили СММ, що вони керуються Кримінальним кодексом УРСР 1964 року; своєю чергою, 21 липня 2015 року члени «прокуратури» повідомили СММ, що у кримінальних провадженнях застосовується українське законодавство; однак 15 липня 2015 року члени «ЛНР» сповістили про впровадження нового «законодавства», зокрема, «Закону про прокуратуру» від 30 червня 2014 року та «Кримінально-процесуального кодексу», застосування якого планувалося розпочати з серпня або вересня 2015 року. 8 вересня 2015 року «Народна рада» також оголосила про ухвалення «Цивільного кодексу». За словами деяких членів «ЛНР», крім складної правової системи, перед ними постають проблеми нестачі

⁵⁴ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Старобільського районного управління юстиції (Луганська обл.), 19 червня 2015 р. У Луганській області 9 серпня 2015 р. СММ зустрілась з цивільними особами, які підтвердили існування проблеми та ще раз наголосили на високій вартості та значній тривалості подорожі на підконтрольну уряду територію.

⁵⁵ Пункт 2 Глави 10 Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22 лютого 2012 р., №296/5.

⁵⁶ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Старобільського районного управління юстиції (Луганська обл.), 19 червня 2015 р.

⁵⁷ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «прокуратури Антрацитівського району» «ЛНР», 10 липня 2015 р. СММ також поспілкувалась з членом «Генеральної прокуратури» «ЛНР», який підтвердив, що суди на час проведення зустрічі не працювали, але «ЛНР» мала намір відкрити 20 «судів» у своєму регіоні.

⁵⁸ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «Міністерства юстиції» «ЛНР» (м. Луганськ), 17 березня 2015 р. За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «прокуратури Антрацитівського району», 10 липня 2015 р.

професійних кадрів, зокрема суддів, прокурорів і адміністративно-технічного персоналу, що додатково ускладнює непросте завдання створення повністю нової системи правосуддя. Нестача кваліфікованих фахівців, зокрема, проявляється під час відбору «суддів», оскільки багато потенційних «кандидатів» переїхали на підконтрольну уряду територію⁵⁹.

Представники «Міністерства юстиції» та «прокуратури» «ДНР» запевняють, що на відміну від «системи правосуддя» «ЛНР» «система правосуддя» «ДНР» функціонує. Однак СММ не змогла здійснити безпосередній моніторинг того, наскільки ця «система» є дієвою; водночас, на основі доступної інформації СММ дійшла висновку, що ця паралельна «система правосуддя», яка має на меті забезпечувати доступ до правосуддя для мільйонів осіб, була створена у короткий строк у непрозорий, довільний спосіб.

За словами осіб, з якими спілкувалась СММ, «суди» «ДНР» включають «Верховний суд», «міські» та «районні» «суди» та «спеціалізовані» «суди», в тому числі «арбітражні суди» та «військові суди»⁶⁰. У своїй заяві від 20 травня 2015 року «Генеральний прокурор» повідомив, що «судова система» знаходиться в процесі становлення, а «суди» працюють у Горлівці, Макіївці, Старобешеві, Амвросіївці, Харцизьку, Шахтарську, Єнакієвому, Новоазовську, Тельмановому, Докучаєвську та Ясинуватій. Як було повідомлено СММ, крім «судів першої інстанції» працює один «апеляційний суд» і «Верховний суд», створений у 2014 році згідно з «тимчасовими порядками» «Ради міністрів». Зараз «суди» розглядають нові справи та справи, що були вилучені в українських органів⁶¹. Станом на 14 липня 2015 року, за повідомленнями «ДНР», понад 20 000 судових справ і матеріалів справ, в тому числі кримінальні, цивільні та адміністративні справи⁶², було розглянуто або розглядалось «судами», а також було розпочато 4855 «судових проваджень» щодо 5673 осіб; 1113 осіб перебували «під вартою»⁶³.

Згідно з інформацією, отриманою СММ, «законодавча база» «ДНР» також постійно змінюється. Члени «Генеральної прокуратури» зазначають, що у деяких випадках використовуються закони України, в тому числі під час розгляду сімейних, податкових справ і справ про право приватної власності⁶⁴. Проте на постійній основі

⁵⁹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «Міністерства юстиції» «ЛНР», 17 березня 2015 р.

⁶⁰ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «Верховного суду» «ДНР», 14 липня 2015 р.

⁶¹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «Генеральної прокуратури» «ДНР», 20 травня 2015 р.

⁶² За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «Верховного суду» «ДНР», 14 липня 2015 р., та відповідно до інформації, отриманої на загальнодоступних веб-сайтах «ДНР».

⁶³ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «Верховного суду» «ДНР», 14 липня 2015 р. СММ не змогла перевірити, на яких підставах ці заявлені 1113 осіб перебували під вартою.

⁶⁴ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «Генеральної прокуратури» «ДНР», 20 травня 2015 р.

впроваджується нове «законодавство», в тому числі «Конституція». «Законодавство» розробляється «Народною радою», але у термінових випадках «Кабінет Міністрів» «ДНР» може голосувати за нові закони та затверджувати їх⁶⁵. «Законодавча база» складна та включає посилання на кримінальне законодавство України, «Конституцію ДНР», «Декларацію про суверенітет ДНР» і «Кримінальний кодекс» від 17 серпня 2014 року⁶⁶. Згідно з «Постановою Ради міністрів ДНР» «№9-1» від 2 червня 2014 року зі змінами та доповненнями, внесеними «Постановою» «№1-1» від 10 січня 2015 року, дозволяється застосовувати закони інших держав у частинах, що не суперечать «актам найвищої юридичної сили» «ДНР»⁶⁷. Відсутній будь-який спеціальний «процесуальний кодекс», тому сфера дії цього законодавства все ще регулюється Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 року⁶⁸. Члени «ДНР» також говорили про підготовку «закону про правову допомогу» та створення «Ради юристів ДНР» для забезпечення надання правової допомоги.

Члени «ДНР» також повідомили СММ про призначення «суддів» та «прокурорів», впровадження тимчасової посади «уповноваженого з прав людини», створення «пенітенціарної системи» та інших органів. За наявною інформацією, у січні 2015 року до «судової системи» приєдналось ще 46 «суддів» – додатково до тих, хто вже працював у ній у 2014 році⁶⁹. Проте, за словами тих, з ким спілкувалась СММ, у «системі правосуддя» «ДНР», як і в «системі правосуддя» «ЛНР», існує проблема з забезпеченням професійними кадрами⁷⁰.

СММ констатує, що відсутність ефективних і прозорих судів поряд з припиненням діяльності українських судів та відповідно ускладнений доступ до них створюють серйозні проблеми реалізації права на доступ до правосуддя для населення на територіях, підконтрольних «ДНР» і «ЛНР». Оскільки «системи правосуддя» «ДНР» і «ЛНР» є переважно слабозрозвиненими та не можуть гарантувати населенню у цьому регіоні надання багатьох базових послуг, існує необхідність прийняття гнучких рішень задля забезпечення реалізації основних прав, у тому числі права на отримання державної соціальної допомоги та права власності, що гарантовані ЄКПЛ і Конституцією України, а також міжнародними зобов'язаннями України.

⁶⁵ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «Генеральної прокуратури» «ДНР», 20 травня 2015 р.

⁶⁶ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «Верховного суду» «ДНР», 14 липня 2015 р.

⁶⁷ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «Верховного суду» «ДНР», 14 липня 2015 р.

⁶⁸ Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. №1001-05. СММ звертає увагу, що відповідно до законодавства України цей Кримінально-процесуальний кодекс втратив чинність, оскільки з 19 листопада 2012 р. замість нього застосовується новий Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI.

⁶⁹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «Генеральної прокуратури» «ДНР», 20 травня 2015 р.

⁷⁰ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «Генеральної прокуратури» «ДНР», 20 травня 2015 р.

5.2.2. Втрачені матеріали справ

Одним з найбільш відчутних наслідків раптового переміщення судів і органів прокуратури стала втрата матеріалів справ у судових провадженнях, розгляд яких триває або завершений. Втрата матеріалів справ відбувалась внаслідок раптової евакуації судів і органів прокуратури або у зв'язку із спробами їх захоплення, або знищення приміщень судів і прокуратур в результаті обстрілів⁷¹. Наприклад, за інформацією працівників переміщеного Донецького апеляційного адміністративного суду, будівлю суду було захоплено озброєними особами, які викинули матеріали справ. Працівникам суду довелось орендувати вантажівку для того, щоб перевезти ті матеріали справ, які їм вдалось знайти⁷². Так само не вдалось вивезти матеріали справ з Ясинуватського міськрайонного суду (Донецька область), при цьому частину матеріалів було знищено або спалено⁷³. Після захоплення незаконними збройними угрупованнями прокуратури Луганської області, її працівникам також не вдалось забрати матеріали справ, за винятком окремих особистих документів⁷⁴. Часто судам і органам прокуратури доводиться обирати, які саме матеріали забирати, з огляду на обмежені можливості⁷⁵. Матеріали справ з прокуратури Донецької області не вдалось перевезти, оскільки їх було захоплено або знищено збройними угрупованнями, що

⁷¹ Про велику кількість таких інцидентів СММ стало відомо розмов під час зустрічей з працівниками судів і органів прокуратури. Озброєні особи захоплювали або займали приміщення судів, при цьому знищували або викрадали обладнання судів та матеріали справ або викидали їх на вулицю. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Донецького апеляційного адміністративного суду, 26 травня 2015 р.; за інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Донецького апеляційного господарського суду, 8 липня 2015 р. За наявною інформацією, члени «ЛНР» заборонили перевозити матеріали справ. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Северодонецького міського суду, 16 червня 2015 р.; за інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Апеляційного суду Луганської області, 12 червня 2015 р. Згідно з іншими повідомленнями, спробам вивезти матеріали справ перешкождали озброєні особи на блокпостах, які здійснювали обшук автомобілів і осіб на предмет наявності матеріалів. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Краматорського міського суду (Донецька обл.), 2 червня 2015 р. У будівлях судів і органів прокуратури відбувались пожежі, мародерство, будівлі руйнувались під час обстрілів. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Слов'янського міськрайонного суду (Донецька обл.), 9 червня 2015 р.; за інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеної прокуратури Донецької обл., 1 липня 2015 р.

⁷² За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Донецького апеляційного адміністративного суду, 26 травня 2015 р.

⁷³ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Дружківського міського суду (Донецька обл.), 10 червня 2015 р.

⁷⁴ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеної прокуратури Луганської обл., 17 червня 2015 р.

⁷⁵ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками прокуратури Артемівського району (Донецька обл.), 24 червня 2015 р. Так само, за словами працівників Рубіжанського міського суду, матеріали справ не були перевезені з Первомайська, тому, ймовірно, всі матеріали були знищені під час обстрілу міста. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Рубіжанського міського суду (Луганська обл.), 8 червня 2015 р.

зайняли будівлю⁷⁶. За словами працівників судів і органів прокуратури, в багатьох випадках їм перешкоджають забрати матеріали справ, які залишились у колишніх будівлях цих органів на територіях, підконтрольних «ЛНР» і «ДНР»⁷⁷.

Втрата матеріалів справ безпосередньо впливає на можливість судів забезпечувати розгляд позовних заяв. Суди та прокуратури намагаються за можливості відновлювати матеріали справ, але у випадках, коли суд не може цього зробити, провадження у цивільних справах часто закриваються, а сторін просять подати позовні заяви повторно. Коли сторони не можуть визначити місцезнаходження оригіналів матеріалів справ або документів, існує вірогідність того, що вони не зможуть подати позовні заяви до суду. Наприклад, за словами голови Лисичанського міського суду (Луганська область), якщо особа не має документів, необхідних для відкриття провадження у цивільній справі або продовження її розгляду, та не може поїхати на підконтрольну «ЛНР» територію для того, щоб забрати ці документи, суд не може вжити жодні заходи для відкриття провадження у справі⁷⁸. Крім того, для розгляду кримінальних справ необхідні докази в неписьмовій формі, наприклад, присутність свідків і наявність речових доказів, які особливо важко відновити, що може мати серйозні наслідки для осіб, які перебувають під вартою. За словами голови Лисичанського міського суду (Луганська область), через неможливість відвідати місця злочинів, зібрати докази, зв'язатись зі свідками та провести їх допит працівники суду не змогли відновити матеріали 13 з 14 переміщених справ⁷⁹.

5.2.3. Свобода пересування і повідомлення про провадження

Перед цивільним населенням постають серйозні труднощі щодо доступу до судів і органів прокуратури у зв'язку з обмеженням свободи пересування. Переміщені державні установи часто розташовані далеко від територій, на які поширюється їх юрисдикція, змушуючи зацікавлених осіб долати значні відстані з підконтрольних «ДНР» та «ЛНР» територій до територій, підконтрольних уряду. Під час таких поїздок люди змушені довго чекати у контрольно-пропускних пунктах, що надалі наражає їх на

⁷⁶ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками відділу захисту прав і свобод дітей переміщеної прокуратури Донецької обл., 1 липня 2015 р.

⁷⁷ За інформацією переміщеного Апеляційного суду Луганської області, члени незаконного збройного угруповання не дозволили забрати та вивезти матеріали справ з місця їх знаходження. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Апеляційного суду Луганської області, 12 червня 2015 р.

⁷⁸ За інформацією, отриманою під час зустрічі з головою Лисичанського міського суду (Луганська обл.), 29 травня 2015 р.

⁷⁹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з головою Лисичанського міського суду (Луганська обл.), 29 травня 2015 р.

небезпеку, пов'язану з активними військовими діями⁸⁰, а також збільшує витрати на проїзд⁸¹. Наприклад, з січня по червень 2015 року відділ Старобільського районного управління юстиції повідомив про значне зниження відвідувань, зазначивши, що тільки одна людина приїхала з підконтрольних «ДНР» і «ЛНР» територій для отримання дублікату свідоцтва права власності⁸². До того ж, Донецький адміністративний апеляційний суд повідомив, що українська правова система не дозволяє відправляти файли в електронному форматі, тому люди змушені особисто привозити документи, що означає потенційно тривалу подорож для подання позовної заяви⁸³. Суди намагаються вирішити ці проблеми, розробивши гнучкий розклад роботи, віддаючи перевагу засіданням у другій половині дня, щоб виділити більше часу на поїздку⁸⁴. Також суди оновлюють інформацію на веб-сайті, щоб люди за можливості могли отримати інформацію в Інтернеті, а не подорожувати до суду особисто⁸⁵, та підтримувати зв'язок через Skype або через електронну пошту⁸⁶. Суди також надали можливість подавати позовні заяви через веб-сайт суду або телефоном для вирішення деяких з цих проблем⁸⁷, хоча такі варіанти рішень не застосовуються до кримінальних справ⁸⁸.

Перед особами, які мешкають на непідконтрольних уряду територіях, також постають проблеми, пов'язані з отриманням судових викликів та повідомлень через недоступність поштових послуг на цих територіях. У результаті цього деякі суди повідомили, що вони можуть розміщувати інформацію про засідання лише в урядових газетах, що часто є недоступними для зацікавлених осіб на непідконтрольних уряду

⁸⁰ СММ продовжує проводити роботу з моніторингу свободи пересування вздовж всієї лінії зіткнення. Проблеми цивільного населення включають значні затримки і ризики, пов'язані з військовими діями, а також проблеми з доступом до основних товарів і послуг. Див. Тематичний звіт СММ ОБСЄ «Захист мирного населення та свобода пересування в Донецькій і Луганській областях» від 13 травня 2015 р.

⁸¹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Краматорського міського суду (Донецька обл.), 2 червня 2015 р.

⁸² За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками відділу Старобільського районного управління юстиції (Луганська обл.), 19 червня 2015 р.

⁸³ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Донецького адміністративного апеляційного суду, 26 травня 2015 р.

⁸⁴ Наприклад, працівники Донецького окружного адміністративного суду 23 травня 2015 р. повідомили СММ, що особи, які приїждять до суду у Слов'янську з Маріуполя, витрачають багато часу на поїздку. Інші суди також повідомляють про подібні проблеми.

⁸⁵ Див., наприклад, сторінку Алчевського міського суду (Луганська обл.) [за посиланням: <http://alm.lg.court.gov.ua/sud1201/>], Енакієвського міського суду (Донецька обл.) [за посиланням: <http://enm.dn.court.gov.ua/sud0517/>].

⁸⁶ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Троїцького районного суду (Луганська обл.), 10 липня 2015 р.

⁸⁷ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Луганського обласного апеляційного суду, 12 червня 2015 р.

⁸⁸ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Старобільського районного суду (Луганська обл.), 11 червня 2015 р.

територіях⁸⁹. Суди намагаються подолати ці проблеми: наприклад, Кременський районний суд (Луганська область) розміщує розклад засідань на своєму веб-сайті для того, щоб люди, які проживають на непідконтрольних уряду територіях, могли отримувати відповідні повідомлення⁹⁰.

Незважаючи на ці проблеми, з непідконтрольних уряду територій продовжують надходити нові позовні заяви. Наприклад, Слов'янський районний суд Донецької області повідомляє, що у період з вересня 2014 до червня 2015 року особами, які проживають на непідконтрольних уряду територіях, було ініційовано 1041 справу, у тому числі 962 цивільні, 37 кримінальних та 11 адміністративних⁹¹; у 813 справах були прийняті остаточні рішення⁹². Суди повідомили, що цивільні, адміністративні та господарські провадження стосувались: справ щодо заборгованостей⁹³, банківських кредитів⁹⁴, справ щодо сплати заробітної платні, розлучення і аліментів, пенсій, податків, питань опіки та піклування⁹⁵ та перереєстрації підприємств, зокрема вугільних шахт⁹⁶. Наприклад, щодо адміністративних справ, суди повідомили, що до них продовжує надходити багато позовів від зареєстрованих в Україні підприємств, які працюють по обидві сторони від лінії зіткнення та сплачують податки на території України⁹⁷. Щодо господарських справ повідомлялось, що особливо проблематичними є справи про банкрутство, зокрема, щодо питань, пов'язаних з ліквідацією підприємств, розташованих на непідконтрольних уряду територіях⁹⁸. Кримінальні справи, що

⁸⁹ У Артемівському районному суді (Донецька обл.) СММ повідомили, що вони публікують оголошення в газеті «Урядовий кур'єр». З розмови з Артемівським районним судом (Донецька обл.), 17 травня 2015 р.

⁹⁰ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Кременського районного суду (Луганська обл.), 17 липня 2015 р. Співрозмовники СММ у багатьох судах повідомили про аналогічні заходи.

⁹¹ СММ зазначає, що інші випадки, не виділені зі загальної кількості справ (1041), не були конкретно зазначені особами, з якими спілкувалася СММ.

⁹² За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Слов'янського міськрайонного суду (Донецька обл.), 9 червня 2015 р.

⁹³ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Управління юстиції Донецької області, 27 травня 2015 р.

⁹⁴ В Артемівському районному суді (Донецька обл.) повідомили про 500 нових справ, що поступили з непідконтрольних уряду районів; більшість з них пов'язані з банківськими кредитами. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Артемівського районного суду (Донецька обл.), 17 травня 2015 р.

⁹⁵ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Дзержинського міського суду (Донецька обл.), 8 липня 2015 р.

⁹⁶ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Старобільського районного суду (Луганська обл.), 11 червня 2015 р.

⁹⁷ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Донецького окружного адміністративного суду, 23 травня 2015 р. Дзержинський міський суд (Донецька обл.) повідомив, що з червня 2014 року до травня 2015 року суд отримав 615 справ про порушення процедур прикордонного контролю. У більшості випадків справи були відхилені судом через особливі обставини, пов'язані з перетином кордону, у світлі конфлікту. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Біловодського районного суду (Луганська обл.), 8 червня 2015 р.

⁹⁸ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Господарського суду Луганської області, 8 червня 2015 р. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Донецького апеляційного господарського суду, 8 липня 2015 р.

перебувають у провадженні і стосуються підконтрольних «ДНР» та «ЛНР» територій, включають звинувачення у тероризмі і сепаратизмі, вчиненні злочинів у стані алкогольного сп'яніння, незаконному використанні зброї⁹⁹, крадіжках, вбивствах і незаконному заволодінні приватними будинками¹⁰⁰. Органи прокуратури також повідомили, що направлені до них заяви стосуються насильницьких викрадень в районі лінії зіткнення, часто пов'язаних з викупом¹⁰¹, у тому числі випадки, пов'язані з особами, що діють у якості посередників в обміні полоненими, особами, що зв'язуються з родичами загиблих учасників АТО і пропонують за винагороду отримати їхні тіла із зони АТО, а також з повідомленнями про викрадення з метою викупу на непідконтрольних уряду територіях¹⁰². Нотаріальні контори в першу чергу розглядають справи щодо спадкування, права власності та реєстрації або перереєстрації майна¹⁰³.

5.2.4. Відсутність правової допомоги на непідконтрольних уряду територіях

Перед цивільними особами з підконтрольних «ДНР» і «ЛНР» територій постають проблеми щодо доступу до українських служб юридичної допомоги після переміщення центрів юридичної допомоги з непідконтрольних уряду територій. Наприклад, Регіональний центр безоплатної вторинної правової допомоги у Луганській області, що фінансується з державного бюджету, був переведений у Мілове у серпні 2014 року, однак матеріали справ не були вивезені¹⁰⁴. До початку конфлікту з центром співпрацювало 100 приватних адвокатів і лише 24 адвокати продовжили співпрацю з центром після його переміщення¹⁰⁵. За словами працівників Регіонального центру безоплатної вторинної правової допомоги у Донецькій області, що фінансується за рахунок коштів з держбюджету, головною проблемою, яка виникла в результаті переміщення, є участь в кримінальних справах, коли матеріали справи не були відновлені, а людина залишається під вартою¹⁰⁶. Додаткові труднощі в роботі центрів

⁹⁹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Старобільського районного суду (Луганська обл.), 11 червня 2015 р.

¹⁰⁰ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Артемівської районної прокуратури (Луганська обл.), 24 червня 2015 р.

¹⁰¹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Маріупольської міської прокуратури (Донецька обл.), 26 червня 2015 р.

¹⁰² За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеної Донецької обласної прокуратури, 22 квітня 2015 р.

¹⁰³ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Новоазовської державної нотаріальної контори (Донецька обл.), 4 червня 2015 р.

¹⁰⁴ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Луганського обласного центру безоплатної вторинної правової допомоги, 25 червня 2015 р.

¹⁰⁵ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Луганського обласного центру безоплатної вторинної правової допомоги, 25 червня 2015 р.

¹⁰⁶ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Донецької обласної державної служби правової допомоги, 25 травня 2015 р.

правової допомоги, схожі з проблемами, які ускладнюють роботу судів і органів прокуратури, включають, зокрема, обмеження свободи пересування через лінію зіткнення. У зв'язку з цими перешкодами СММ було повідомлено, що особи, які мешкають на підконтрольних «ДНР» і «ЛНР» територіях, як правило, не користуються або не мають доступу до послуг з юридичної допомоги¹⁰⁷. Крім того, постачальники юридичної допомоги не можуть забезпечити надання послуг на територіях, непідконтрольних уряду. Наприклад, у Маріуполі юристи, які надають юридичну допомогу, повідомляють, що хоча їх запрошують до підконтрольних «ДНР» територій для надання відповідних послуг, вони вважають, що такі подорожі є для них небезпечними, в результаті чого послуги обмежуються підконтрольними уряду територіями¹⁰⁸.

Особи, з якими спілкувалася СММ, повідомляють про деякі позитивні зрушення щодо доступу до постачальників юридичної допомоги, розташованих на підконтрольних уряду територіях. У 2015 році в Луганській області планується відкрити два нових центри юридичної допомоги, діяльність яких буде спрямована переважно на роботу з соціально вразливими категоріями населення, включаючи вимушених переселенців, ветеранів війни, демобілізованих солдат і неповнолітніх¹⁰⁹. Інші постачальники юридичної допомоги також адаптувалися до переміщення та відсутності доступу до підконтрольних «ДНР» і «ЛНР» територій. Новоайдарське та Северодонецьке районні управління юстиції відкрили гарячу лінію первинної юридичної допомоги, яка дозволяє особам, які проживають на підконтрольних «ДНР» і «ЛНР» територіях, звернутися за допомогою¹¹⁰.

5.3. Проблеми зі здійсненням правосуддя

На додаток до питань щодо прямого доступу до послуг у сфері юстиції і правосуддя, викладених в попередньому розділі цього звіту, процес переміщення і конфлікт, що досі триває, послаблюють здатність судів розглядати справи. Це пов'язано з

¹⁰⁷ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Донецької обласної колегії адвокатів, 27 травня 2015 р. та Красноармійського міськрайонного суду (Донецька обл.), 24 червня 2015 р. СММ зазначає, що на вирішення цього питання також впливає те, що люди, які знаходяться на непідконтрольних уряду територіях, не доступні для правоохоронних органів або виконавчих служб, і, отже, кримінальні справи, порушені проти них, рідко обробляються.

¹⁰⁸ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Донецької обласної державної служби правової допомоги, розташованої в Маріуполі, 25 травня 2015 р. У Службі повідомили, що близько 90% адвокатів, що надають юридичну допомогу, відмовляються подорожувати до підконтрольних «ДНР» територій.

¹⁰⁹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Луганського обласного центру безоплатної вторинної правової допомоги, 25 червня 2015 р.

¹¹⁰ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Районного управління юстиції у Новоайдарі і Северодонецьку (Луганська обл.), 10 червня 2015 р.

обмеженістю ресурсів, труднощами щодо забезпечення виконання рішень, відсутністю чітких інструкцій для відновлення матеріалів справ і нездатністю розробити належні плани дій у надзвичайних ситуаціях.

5.3.1. Обмеженість ресурсів

Функціонуванню переміщених судів та органів прокуратури, а також судів, на які було покладено нові юрисдикційні обов'язки, заважає нестача ресурсів та інші операційні перешкоди, зокрема, недостатнє забезпечення кваліфікованими кадрами та технічними засобами, а також важкі умови праці. Незважаючи на це, судді, прокурори та відповідний штат працівників продовжують віддано працювати і часто роблять більш, ніж вони зобов'язані. Багато судів повідомляли про брак елементарних ресурсів, у тому числі комп'ютерів. Наприклад, голова суду, з яким спілкувалася СММ, заявив, що він змушений був взяти позику у 3 000 доларів США для сприяння переміщення суду на контрольовану урядом територію¹¹¹. Багато судових органів та органів прокуратури також чекають на реконструкцію або будівництво відповідних приміщень, або просили надати додаткові кошти на нові приміщення¹¹². Наприклад, у переміщеному Апеляційному суді Луганської області повідомили, що суд планує переїхати на перший поверх відремонтованого будинку школи, а за наявності додаткових коштів будуть відремонтовані інші поверхи будівлі¹¹³. Переміщені Господарський суд Луганської області, Господарський суд Донецької області і Донецький апеляційний господарський суд також повідомили про конкретні технічні проблеми, зокрема: фінансування Державною судовою адміністрацією переїзду персоналу судів, тривалі бюрократичні процедури отримання нових приміщень, відсутність фінансової підтримки і недостатній бюджет на проведення ремонтних робіт¹¹⁴. Генеральна прокуратура також повідомила про значну потребу в офісному обладнанні в контексті переміщення¹¹⁵.

¹¹¹ Більшість судів зазначають значну нестачу ресурсів та фінансові проблеми. Загальні потреби полягають у наданні більшої кількості комп'ютерів, принтерів та стосуються чисельності персоналу і офісних приміщень.

¹¹² Приміщення в Артемівську наразі знаходяться на стадії будівництва для розміщення палат з цивільних і кримінальних справ переміщеного Апеляційного суду Донецької області; на разі палату з кримінальних справ планується перемістити до приміщення Артемівського міськрайонного суду (Донецька обл.). За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Апеляційного суду Донецької області, 8 липня 2015 р.

¹¹³ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Апеляційного суду Луганської області, 12 червня 2015 р.

¹¹⁴ За інформацією, отриманою під час зустрічей з представниками переміщених Господарських судів Луганської і Донецької областей 8 червня 2015 р., 8 липня 2015 р. і 20 липня 2015 р.

¹¹⁵ Суди і органи прокуратури зазначили, що необхідне обладнання включає: комп'ютери, монітори, принтери, флеш-накопичувачі та іншу техніку, необхідну для проведення слідчих дій та судових засідань.

СММ також отримала повідомлення про те, що судді, прокурори, і, особливо, адміністративно-технічний персонал часто не можуть або не хочуть переїжджати, що призводить до скорочення чисельності персоналу. Наприклад, переміщений Господарський суд Луганської області повідомив про те, що 37 суддів було переміщено, четверо залишилися в Луганську, два з яких – передпенсійного віку, один звільнився за власним бажанням, а інший залишився у зв'язку з сімейними обставинами¹¹⁶. 42 з 45 суддів переміщеного Господарського суду Донецької області змогли переїхати з судом, і лише 40 зі 120 осіб адміністративно-технічного персоналу погодились на переїзд¹¹⁷. 14 суддів з Апеляційного суду Луганської області подали у відставку і відмовилися переїжджати¹¹⁸; семеро суддів переміщеного Апеляційного суду Донецької області відмовилися від переїзду¹¹⁹. Багато переміщених осіб з адміністративно-технічного персоналу живуть далеко від своїх родин, що залишаються на підконтрольних «ДНР» і «ЛНР» територіях; їм часто доводиться оплачувати другу квартиру у районі, куди вони були переміщені¹²⁰. Деякі прокурори і судді також відмовилися переїхати до підконтрольних уряду територій¹²¹. Перед суддями постають додаткові проблеми повторного офіційного призначення до судів, до яких вони були переведені з підконтрольних «ЛНР» територій¹²². Суди також повідомляють про проблеми у забезпеченні присутності під час розгляду кримінальних справ ув'язнених осіб, які перебувають на підконтрольних уряду територіях, що призводить до затримок у проведенні судових засідань. Наприклад, повідомлялося, що Старобільський слідчий ізолятор є єдиним наявним місцем тримання осіб під вартою на підконтрольних уряду територіях в Луганській області. Перед судами в Луганській області, що знаходяться далеко від цього слідчого ізолятора, постають труднощі у перевезенні людей для дачі показань або для участі у слуханнях. З огляду на це суди змушені проводити

Суди і органи прокуратури також повідомили про недостатність наявних приміщень. Хоча безпосередньо такого прохання не було, на основі висновків, що містяться в цьому звіті, СММ також визначила, що суди та органи прокуратури потребують додаткової допомоги у розробці планів дій у надзвичайній ситуації та більш потужних електронних баз даних.

¹¹⁶ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Господарського суду Луганської області, 8 червня 2015 р.

¹¹⁷ За інформацією, отриманою під час зустрічей з представниками переміщеного Господарського суду Донецької області, 8 липня 2015 р. і 20 липня 2015 р.

¹¹⁸ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Апеляційного суду Луганської області, 12 червня 2015 р.

¹¹⁹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Апеляційного суду Донецької області, 8 липня 2015 р.

¹²⁰ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Костянтинівського міськрайонного суду (Донецька обл.), 6 липня 2015 р. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Апеляційного суду Донецької області 8 липня 2015 р.

¹²¹ Повідомлялося, що деякі судді залишилися піклуватися про хворих родичів або для забезпечення збереження свого майна. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Сватівського районного суду (Луганська обл.), 12 червня 2015 р.

¹²² За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Лисичанського міського суду (Луганська обл.), 29 травня 2015 р.

відеоконференції або звертатися з клопотанням до Апеляційного суду Луганської області для перенесення місця розгляду справи до іншого місцевого суду¹²³.

5.3.2. Відновлення матеріалів справ

Наслідки втрати матеріалів справ, як зазначено у Розділі 5.2.2 цього звіту, ускладнюються через проблеми, що постають перед судами та органами прокуратури в процесі відновлення цих матеріалів. Це, зокрема, відсутність чітких інструкцій, втрата або відсутність доступу до доказів, труднощі з доступом до свідків, значна тривалість поїздок, нездатність забезпечити повідомлення сторін або свідків, нездатність отримати доступ до місць скоєння злочину, повна відсутність можливості спілкування з особами, що знаходяться на підконтрольних «ДНР» та «ЛНР» територіях, а також брак співпраці між адвокатами і прокурорами¹²⁴. Недоступність непідконтрольних уряду територій, а також труднощі, пов'язані з поїздками через лінію зіткнення, становлять особливу проблему для збору доказів, доступу до матеріалів справ і вручення повісток сторонам судового процесу. Відповідно, суди змушені застосовувати гнучкий підхід щодо відновлення матеріалів справ. Такі компромісні рішення включають можливість надавати документальні докази замість усних свідчень, щоб зменшити необхідність подорожей до суду¹²⁵. Незважаючи на ці зусилля, багато матеріалів неможливо відновити, тому що необхідні докази, зокрема, документальні або усні свідчення залишаються на непідконтрольних уряду територіях¹²⁶.

Успішність відновлення справ часто залежить від типу справи. У порівнянні з усними свідченнями та речовими доказами легше було здійснити переміщення документальних свідчень. Суди повідомляють, що легше відновити матеріали цивільних та адміністративних справ, які у більшості спираються на документальні твердження¹²⁷. Наприклад, у переміщеному Донецькому окружному адміністративному суді повідомили, що в той час як багато матеріалів було знищено під час захоплення будівлі суду озброєними людьми, більшість адміністративних справ

¹²³ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Попаснянського районного суду (Луганська обл.) 13 липня 2015 р.

¹²⁴ Відсутність співпраці відзначалась багатьма сторонами, включаючи представників колегії адвокатів в Донецьку 27 травня 2015 р.

¹²⁵ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Краматорського міського суду (Донецька обл.), 2 червня 2015 р.

¹²⁶ В Артемівській районній прокуратурі, наприклад, зазначили, що більшість матеріалів кримінальних справ важко відновити через неможливість отримати відповідні докази. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Артемівської районної прокуратури (Донецька обл.) 24 червня 2015 р.

¹²⁷ СММ постійно отримувала інформацію про цей факт від судів, органів прокуратури та представників Донецької обласної колегії адвокатів.

першої інстанції було відновлено за участю сторін¹²⁸. Електронні реєстри справ були також збережені, і хоча вони часто містять тільки основні дані справи¹²⁹, деякі матеріали цивільних справ були відновлені на основі інформації, що зберігається в цих реєстрах¹³⁰. Однак, виявилось, що набагато складніше відновити матеріали кримінальних справ, де часто потрібні свідчення свідків у суді і речові докази. Це викликає серйозні занепокоєння щодо забезпечення гарантій справедливого судового розгляду, тому що докази можуть бути недоступні, а особам, які утримуються під вартою, може загрожувати призупинення судового розгляду. Наприклад, працівники Рубіжанського міського суду (Луганська область) зазначили, що через відсутність доказів, у тому числі свідків і документів, затримані особи, швидше за все, повинні бути звільнені¹³¹. Костянтинівський міськрайонний суд (Донецька область) також зміг продовжувати розгляд кримінальних справ, матеріали яких були успішно переміщені, але змушений був призупинити розгляд справ щодо осіб, які утримуються під вартою в Донецьку через неможливість отримати необхідну інформацію¹³². Слов'янська районна прокуратура повідомила СММ, що вони можуть відновити близько шести справ на тиждень – це, в першу чергу, справи, пов'язані з найбільш тяжкими злочинами, такими як вбивства і зґвалтування¹³³.

Відсутність зрозумілих і чітко сформульованих рекомендацій центральних органів влади ще більш обмежує можливості судів і прокуратури у відновленні матеріалів справ. Закон України «Про здійснення правосуддя» передбачає, що якщо матеріали справи не можуть бути передані, судовий розгляд відбувається на основі документів, представлених сторонами. Це положення є досить загальним і не містить чітких інструкцій для судів¹³⁴. Відповідно, суди та органи прокуратури були змушені розробити спеціальний підхід щодо відновлення таких матеріалів. СММ з'ясувала, що у цивільних, адміністративних і господарських справах у випадку, коли передача справи

¹²⁸ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Донецького окружного адміністративного суду, 23 травня 2015 р. Працівники переміщеного Луганського окружного адміністративного суду повідомили про аналогічну ситуацію щодо майже всіх матеріалів, що відновлюються. За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Луганського окружного адміністративного суду, 12 червня 2015 р.

¹²⁹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Дружківського районного суду (Донецька обл.), 10 червня 2015 р.

¹³⁰ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Марківського районного суду (Луганська обл.), 21 липня 2015 р.

¹³¹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Рубіжанського міського суду (Луганська обл.), 8 червня 2015 р.

¹³² За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Костянтинівського міськрайонного суду (Донецька обл.), 6 липня 2015 р.

¹³³ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Слов'янської районної прокуратури (Донецька обл.), 9 червня 2015 р.

¹³⁴ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Артемівської районної прокуратури (Донецька обл.), 24 червня 2015 р. з посиланням на Закон України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 р., № 1632-VII.

виявляється неможливою, для відновлення матеріалів справи більшість судів вимагають від сторін подати заяву про відновлення матеріалів справи. Якщо матеріали за цивільною, адміністративною або господарською справою не можуть бути відновлені, суди часто припиняють провадження і вимагають подати позов повторно¹³⁵. Зокрема, багато судів повідомили, що матеріали у цивільних справах відновлюються автоматично, тільки якщо було «ухвалено судове рішення», а у всіх інших випадках сторони мають подавати позов повторно¹³⁶. Працівники Краматорського міського суду (Донецька область) повідомили СММ, що сторони за цивільними справами зобов'язані подати позов повторно, тільки якщо у такій справі не було прийнято судове рішення¹³⁷. Інші співрозмовники також повідомляли про подібні обставини¹³⁸.

Хоча суди змогли розробити спеціальні вказівки щодо відновлення матеріалів у некримінальних справах, відновлення матеріалів кримінальних справ виявилось набагато складнішим. СММ зазначає, що згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) «за недостатності зібраних матеріалів для точного відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження суд ухвалою закриває справу... і роз'яснює учасникам судового провадження право на повторне звернення з такою самою заявою за наявності необхідних документів»¹³⁹. У Верховній Раді також був зареєстрований законопроект, метою якого є спрощення механізму відновлення матеріалів кримінального провадження¹⁴⁰. Генеральна прокуратура повідомила СММ, що хоча доступ до кримінальних справ на територіях, непідконтрольних уряду, відсутній, «вживаються всі можливі заходи для відновлення втрачених матеріалів кримінальних справ, зокрема, отримання інформації з Єдиного

¹³⁵ Наприклад, Вищий господарський суд і Вищий адміністративний суд видали спеціальні інструкції, відповідно до яких суд виносить рішення щодо відновлення втрачених матеріалів справи за письмовою заявою однієї зі сторін. При цьому суд бере до уваги: 1) частину справи, яка збереглася у даному суді; 2) будь-які інші документи і матеріали, подані учасниками судового процесу; 3) матеріали виконавчого провадження, якщо воно здійснювалося за результатами розгляду справи; і 4) відомості Єдиного державного реєстру судових рішень і дані автоматизованої системи документообігу суду. Див. Інформаційний Лист Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування у судовій практиці Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (для господарських судів) від 5 червня 2014 р., № 01-06/745/2014; Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26 грудня 2011 р., № 18.

¹³⁶ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Краматорського міського суду (Донецька обл.), 2 червня 2015 р.

¹³⁷ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Краматорського міського суду (Донецька обл.), 2 червня 2015 р.

¹³⁸ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Донецького обласного апеляційного суду (м. Маріуполь), 27 травня 2015 р.

¹³⁹ Частина третя статті 531 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р., № 4651-VI.

¹⁴⁰ Див. проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав людини у кримінальному судочинстві» від 21 травня 2015 р., № 2930.

реєстру досудових розслідувань, отримання копій висновків експертів, письмових відповідей від правоохоронних і контролюючих органів, а також за доцільності проводиться повторний допит осіб та інші слідчі дії»¹⁴¹. Крім того, в червні 2015 р. Генеральна прокуратура заявила, що на розгляді залишаються приблизно 57 000 кримінальних справ Міністерства внутрішніх справ, 164 справи податкової міліції та 64 справи зі Служби безпеки України з підконтрольних «ДНР» і «ЛНР» територій.

5.3.3. Відсутність планів дій у надзвичайних ситуаціях

Хоча багато обставин, що призвели до втрати матеріалів справ і негайної евакуації матеріально-технічних засобів, не могли бути передбачені, відсутність Планів дій у надзвичайних ситуаціях (ПДНС) ще більше ускладнювала передачу і вивезення матеріалів. ПДНС може бути визначений різними способами і складатися з різних компонентів, але його основним завданням є захист персоналу і – за можливості – важливих судових матеріалів під час виникнення надзвичайної ситуації, зокрема, зберігання матеріалів справ в електронному вигляді або їх копіювання, щоб забезпечити їх відновлення у разі пошкодження, знищення або вилучення третіми сторонами. Одним з компонентів такого плану є, наприклад, створення електронних резервних копій судових документів і матеріалів. Незважаючи на ухвалення нормативно-правових актів, що вимагають передачу матеріалів незавершених справ до відповідних судів¹⁴², ці нормативно-правові акти значною мірою неефективні, зокрема, для судів, які вже були евакуйовані або захоплені незаконними збройними формуваннями. У зв'язку з цим суди зазначили, що законодавство, яке вимагає передачу матеріалів справ, було ухвалено вже після того, як багато судів вже було евакуйовано. Згодом для вирішення цих проблем були прийняті додаткові нормативно-правові акти¹⁴³, але вони передбачають тільки процесуальні обов'язки в рамках судової системи без конкретних інструкцій або кращих практик щодо створення та впровадження ефективних ПДНС¹⁴⁴.

¹⁴¹ Інформація надана Генеральною прокуратурою України у листі на адресу СММ від 3 червня 2015 р., №14/1-222вих-15.

¹⁴² Статті 1, 2 Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 р., № 1632-VII.

¹⁴³ Наказ Державної судової адміністрації України «Про організаційні заходи щодо виконання положень Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 22 вересня 2014 року, № 124.

¹⁴⁴ Наказ Державної судової адміністрації України «Про організаційні заходи щодо виконання положень Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 22 вересня 2014 року, № 124, наприклад, вимагає від голови суду в районі проведення АТО за необхідності прийняти рішення про переміщення суду; такі рішення повинні направлятися до Державної судової адміністрації.

СММ було виявлено, що у деяких судах і органах прокуратури на підконтрольних уряду територіях Донецької та Луганської областей як і раніше відсутні ПДНС. Суди все ж повідомляють про деякі позитивні зміни: наприклад, працівники Дружківського міського суду (Донецька область) зазначили, що Верховний суд України надає певні рекомендації, зокрема, щодо зберігання особистих трудових книжок за місцем проживання співробітників суду¹⁴⁵. Артемівський міськрайонний суд Донецької області повідомив про впровадження ПДНС для евакуації персоналу і найбільш важливих судових матеріалів; плани були розроблені у співпраці з місцевою адміністрацією, зокрема, щодо надання суду транспортних засобів у разі виникнення надзвичайної ситуації¹⁴⁶. Суди також повідомили, що матеріали нових справ скануються і зберігаються в електронній базі даних¹⁴⁷. Інші суди, однак, повідомили про наявність неналежних ПДНС: наприклад, чотири з 11 районних судів в Краматорську, відвіданих СММ, взагалі не мали ПДНС¹⁴⁸. Суди також зазначили, що за відсутності інструкцій щодо розробки ПДНС вони поклалися на співробітників з досвідом переміщення та передачі судових матеріалів під час евакуації¹⁴⁹.

ПДНС залишаються нагальною проблемою, тому що суди продовжують повідомляти про фактичні або потенційні загрози, які можуть вимагати евакуацію з приміщень суду. Наприклад, Попаснянський районний суд Луганської області через близькість до охоплених конфліктом територій і інтенсивність обстрілів був змушений евакуюватися двічі: в липні 2014 року і знову – в лютому 2015 року¹⁵⁰. У червні 2015 року особи, з якими спілкувалась СММ, також повідомляли, що матеріали 321 незавершеної справи, були евакуйовані з районного суду Станиці Луганській (Луганська область) через часті обстріли¹⁵¹. Під час евакуації матеріали справ, особисті документи працівників суду, електронні бази даних, а також меблі і обладнання були доставлені у вантажних і

¹⁴⁵ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Дружківського міського суду (Донецька обл.), 10 червня 2015 р.

¹⁴⁶ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Артемівського міськрайонного суду (Донецька обл.), 17 травня 2015 р.

¹⁴⁷ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Рубіжанського міського суду (Луганська обл.), 8 червня 2015 р.

¹⁴⁸ Деякі суди повідомили про впровадження відповідних планів, але не змогли надати конкретної інформації. Інші суди заявили, що вони розуміють важливість таких планів, але не вжили жодних заходів для їх реалізації на момент відповідної зустрічі. Краматорський міський суд (Донецька обл.) під час зустрічі 2 червня 2015 р. зазначив, що вважає це важливим питанням, щодо якого Верховним Судом України, ймовірно, буде прийнято відповідне рішення в найближчому майбутньому.

¹⁴⁹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Старобільського районного суду (Луганська обл.), 11 червня 2015 р.

¹⁵⁰ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Попаснянського районного суду (Луганська обл.), 13 липня 2015 р.

¹⁵¹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Новопсковського районного суду (Луганська обл.), 11 червня 2015 р.

легкових автомобілях до Новопокровського районного суду Луганської області. Приблизно половина матеріалів залишилися в будівлі у Станиці Луганській¹⁵².

Зрештою слід зазначити, що суди повідомили про спроби добровольчих батальйонів в регіоні впливати на роботу судів, зокрема, щодо справ, пов'язаних з тероризмом і сепаратизмом. Співрозмовник повідомив, що одного разу до суду з'явилися озброєні особи в масках і оточили будівлю суду. Обстановка розрядилася після зустрічі з представниками влади¹⁵³. Така загроза – не одиничний випадок, і присутність членів добровільних батальйонів може посилити напруженість у ході засідань за участю членів відповідних груп¹⁵⁴.

5.3.4. Нездатність забезпечити виконання судових рішень

Нездатність забезпечити виконання судових рішень, прийнятих українськими судами, на непідконтрольних уряду територіях за відсутністю органів державної виконавчої служби, є ще однією принциповою проблемою, що постає перед українською системою правосуддя. Неспроможність виконання рішень впливає майже на будь-яке провадження з огляду на відсутність можливості здійснити виклик свідків, що своєю чергою призводить до значних затримок багатьох судових засідань¹⁵⁵. Навіть якщо судам вдається подолати цю проблему і прийняти остаточне рішення у справі, виконання рішення часто є неможливим, якщо особа або майно знаходяться на непідконтрольних уряду територіях; як зазначають суди, у такому разі часто немає можливості забезпечити виконання рішення. Але є винятки: наприклад, переміщене Управління юстиції Донецької області у місті Краматорськ (Донецька область) повідомляє про майже 100 прикладів, коли люди приїжджали з непідконтрольних уряду територій, щоб добровільно сплатити свій борг¹⁵⁶. Це рішення, однак, повністю залежить від доброї волі окремих людей. Нездатність всіх сторін знайти рішення проблеми виконання судових рішень безпосередньо обмежує доступ людей до ефективних засобів юридичного захисту.

¹⁵² За інформацією, отриманою під час зустрічі з головою Територіального управління державної судової адміністрації (Луганська обл.), 1 липня 2015 р.

¹⁵³ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Старобільського районного суду (Луганська обл.), 11 червня 2015 р.

¹⁵⁴ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Северодонецького міського суду (Луганська обл.), 16 червня 2015 р.

¹⁵⁵ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Дзержинського міського суду (Донецька обл.), 8 липня 2015 р.

¹⁵⁶ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Управління юстиції у Донецькій області, 27 травня 2015 р.

Часто відсутність механізмів забезпечення виконання рішень безпосередньо ускладнює вирішення цивільних і кримінальних справ. Вирішення кримінальних справ часто не є можливим, тому що співробітники правоохоронних органів не можуть заарештувати обвинувачених у справі осіб, а суди не можуть змусити свідків, які мешкають на підконтрольних «ДНР» і «ЛНР» територіях, приїхати для надання свідчень. Після прийняття остаточного рішення у цивільних справах суди часто не можуть забезпечити виконання рішень щодо підприємств і установ, що не були перереєстровані на підконтрольних уряду територіях, зокрема, у справах щодо несплати заробітної плати, що є окремою проблемою у цьому контексті¹⁵⁷. Розгляд спорів щодо землекористування і спадкування також є проблематичним, оскільки в результаті процесу переміщення до Державного земельного кадастру вноситься неповна інформація. Труднощі виникають також у розгляді справ, що стосуються сплати аліментів, коли відповідальна особа проживає на непідконтрольних уряду територіях¹⁵⁸. Справи, пов'язані зі сплатою заборгованості та іншими фінансовими питаннями, є особливо проблематичними. Суди повідомляють, що підприємства на непідконтрольних уряду територіях часто на запити судів відповідають, що вони не підпадають під юрисдикцію суду. Наприклад, Дружківський міський суд Донецької області зазначає, що в деяких випадках підприємства відповідають суду, що вони є «частиною [«ДНР»], а тому не мають жодних обов'язків та не несуть будь-якої відповідальності на території України»¹⁵⁹. Обласне управління юстиції, що розташовується у місті Краматорськ Донецької області, зазначає, що до виконавчої служби було передано приблизно 750 000 справ зі стягнення боргів, щодо яких неможливо забезпечити виконання рішень на непідконтрольних уряду територіях¹⁶⁰.

Однак спостерігається певний прогрес у заповненні законодавчих прогалів¹⁶¹. Переміщене Управління юстиції в Донецькій області повідомляє, що нещодавно ухвалені нормативно-правові акти сприяли покращенню процесу державної реєстрації права власності¹⁶². Переміщеним Управлінням юстиції в Луганській області, яке наразі

¹⁵⁷ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Луганського обласного апеляційного суду, 12 червня 2015 р.

¹⁵⁸ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Новоайдарського районного управління юстиції (Луганська обл.), 10 червня 2015 р.

¹⁵⁹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Дружківського міського суду (Донецька обл.), 10 червня 2015 р.

¹⁶⁰ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Управління юстиції у Донецькій області, 27 травня 2015 р.

¹⁶¹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Управління юстиції у Донецькій області, 27 травня 2015 р.

¹⁶² Див. Наказ Міністерства юстиції України «Про тимчасові заходи щодо надання послуг з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, розташоване в межах територій Луганської та Донецької областей» від 15 серпня 2014 р., № 1354/5; і Наказ Міністерства юстиції України «Про проведення реєстраційних дій щодо юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, місцезнаходженням/місцем проживання яких є окупована територія та територія проведення антитерористичної операції» від 5 листопада 2014 р., № 1849/5.

знаходиться у місті Северодонецьк, також були впроваджені спеціальні процедури для забезпечення альтернативних форм підтвердження втраченої інформації, у тому числі для отримання соціальних виплат¹⁶³. Органи державної влади також повідомляють про надання фінансової допомоги постраждалим особам у справах, у яких відсутній доступ до сторони, яка має відповідні зобов'язання щодо виплати за рішенням суду, але яка недоступна або не може здійснити такі виплати¹⁶⁴.

5.4. Незаконне тримання під вартою або позбавлення волі

Переміщення судів і прокуратури, а також відсутність розвиненої і легітимної правової системи на територіях, підконтрольних так званим «ДНР» і «ЛНР», призвели до потенційно незаконного та довільного тримання людей під вартою як на підконтрольних, так і на непідконтрольних уряду територіях.

5.4.1. Території, підконтрольні уряду

На підконтрольних уряду територіях у зв'язку з втратою судових матеріалів, а також через труднощі, викликані переміщенням установ, що надають судові послуги, деякі особи незаконно тримаються під вартою. Серед людей, що залишаються під вартою, – особи, які були затримані, але не визнані винними у скоєнні злочину, ті, хто був засуджений за рішенням суду першої інстанції і очікує апеляційного провадження у випадку, коли матеріали справи було загублено, а також ті, хто був заарештований після переміщення суду, але суд не мав можливості оцінити необхідні докази через відсутність доступу до непідконтрольних уряду територій. Співрозмовники повідомили, що осіб, затриманих за скоєння незначних злочинів на підконтрольних уряду територій, часто випускають на свободу у випадку, якщо матеріали справи було втрачено¹⁶⁵. Однак люди, затримані за тяжкі злочини, зокрема, зґвалтування і вбивства, часто утримуються під вартою без правових підстав, що пояснюється необхідністю захисту публічного порядку і громадської безпеки¹⁶⁶. 20 квітня 2015 р.

¹⁶³ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Управління юстиції Луганської області у Северодонецьку, 19 травня 2015 р.

¹⁶⁴ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Новоайдарського районного управління юстиції (Луганська обл.), 10 червня 2015 р.

¹⁶⁵ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Артемівської районної прокуратури (Донецька обл.), 24 червня 2015 р.

¹⁶⁶ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Артемівської районної прокуратури (Донецька обл.), 24 червня 2015 р. Прокурор розповів, що це питання було направлено до Верховного суду України та інших вищих органів влади, але законодавчі положення для вирішення цього питання відсутні. Люди, що оскаржують строки тюремного ув'язнення, залишаються в Артемівському СІЗО до

переміщена Луганська обласна прокуратура також повідомила СММ про чотирьох неповнолітніх, які були засуджені за вчинення тяжких злочинів до початку конфлікту, матеріали справ щодо яких були втрачені під час переміщення. На час отримання зазначеної інформації ці особи залишалися від вартою у зв'язку із тяжкістю злочинів. Старобільський районний суд Луганської області повідомив СММ про 60 осіб, засуджених у суді першої інстанції за скоєння тяжких злочинів, що знаходяться в ув'язненні на підконтрольних уряду територіях, очікуючи на апеляцію, водночас матеріали їх справ залишаються на непідконтрольних уряду територіях. Співрозмовники відзначили, що ці особи можуть бути звільнені у зв'язку з неможливістю продовжити розгляд справ¹⁶⁷. СММ також повідомили про одинадцять осіб, які залишаються під вартою в підконтрольному уряду Старобільську в очікуванні суду, але жодних матеріалів щодо їх справ не було переміщено. Співрозмовник повідомив, що затримані мають бути звільнені через відсутність доказів¹⁶⁸.

СММ зазначає, що для продовження строків тримання під вартою осіб, щодо яких є достатньо доказів для їх подальшого тримання, суди використовують положення КПК України. Ці норми КПК України дозволяють продовжити відповідний строк протягом розумного періоду до шістдесяти днів щодо засуджених осіб, які очікують на апеляційне провадження¹⁶⁹. Однак, суди вказали, що не існує належного визначення того, що є «розумним строком тримання під вартою» в контексті розгляду питання про продовження тримання¹⁷⁰. СММ зазначає, що відповідно до КПК України сукупний строк тримання під вартою у разі досудового затримання не може перевищувати шести місяців у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості і дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів¹⁷¹.

Особи, з якими спілкувалася СММ, також повідомили про випадки, коли органи влади приймали рішення про необхідність затримання, але правові підстави для такого

відновлення матеріалів кримінальних справ, як було зазначено Артемівським міськрайонним судом (Донецька обл.) 17 травня 2015 р. Працівники Рубіжанського міського суду (Луганська обл.) повідомили СММ 8 червня 2015 р., що 11 осіб, найімовірніше, будуть звільнені у зв'язку з відсутністю доказів.

¹⁶⁷ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Старобільського районного суду (Луганська обл.), 11 червня 2015 р., переміщеної Луганської обласної прокуратури, 17 червня 2015 р., Северодонецького міського суду (Луганська обл.), 16 червня 2015 р.

¹⁶⁸ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Рубіжанського міського суду (Луганська обл.), 8 червня 2015 р.

¹⁶⁹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Марківського районного суду (Луганська обл.), 21 липня 2015 р.

¹⁷⁰ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Марківського районного суду (Луганська обл.), 21 липня 2015 р.

¹⁷¹ Частина третя статті 197 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р., № 4651-VI.

затримання були відсутні. Зокрема, такі випадки стосувалися побоювань, що після звільнення людина приєднається до озброєних груп¹⁷², а також через побоювання створення незаконних воєнізованих формувань¹⁷³. Для вирішення цих питань органи прокуратури, зокрема, Слов'янська районна прокуратура (Донецька область) визначають пріоритетність справ для забезпечення дотримання процесуальних прав учасників¹⁷⁴.

Особи, що залишаються в ув'язненні через втрачені або знищені матеріали справи, або через неможливість суду іншим чином продовжувати розгляд їх справ, також почали оскаржувати своє затримання в Європейському суді з прав людини¹⁷⁵. Органи прокуратури також повідомляють, що люди звертаються до судів на підконтрольних уряду територіях і надають свідоцтва, видані у «ДНР», заявляючи, що вони були достроково звільнені до закінчення строку покарання. Наприклад, повідомлялося про десятки осіб, які надали такі свідоцтва в Артемівську¹⁷⁶. Прокуратура зазначила, що не існує жодної правової процедури для вирішення таких справ; справи реєструють, а осіб обліковують як таких, що перебувають на іспитовому строці¹⁷⁷.

5.4.2. Непідконтрольні уряду території

На підконтрольних «ДНР» і «ЛНР» територіях СММ отримала інформацію про осіб, «затриманих» в рамках «систем правосуддя» «ДНР» і «ЛНР», а також про осіб, що залишаються в «ув'язненні» на непідконтрольних уряду територіях, які продовжують відбувати покарання, призначені українськими судами. СММ не могла відвідати місця тримання під вартою у зв'язку з низкою факторів, включаючи з міркувань безпеки і через обмежений доступ, і, отже, не може безпосередньо підтвердити таку інформацію. Перш за все, СММ зазначає, що всі особи, затримані на цих територіях, мають обмежений доступ або взагалі не мають доступу до чинної правової системи, тому що представники органів влади України не мали можливості відвідати цих осіб або забезпечити виконання відповідних рішень. Як викладено в розділі 5.2.1 цього

¹⁷² За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Донецького обласного апеляційного суду, 8 липня 2015 р.

¹⁷³ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеної Луганської обласної прокуратури, 17 червня 2015 р.

¹⁷⁴ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Слов'янської районної прокуратури (Донецька обл.), 9 червня 2015 р.

¹⁷⁵ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Старобільського районного суду (Луганська обл.), 11 червня 2015 р. та переміщеного Апеляційного суду Луганської області, 12 червня 2015 р.

¹⁷⁶ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Артемівської районної прокуратури (Донецька обл.), 24 червня 2015 р.

¹⁷⁷ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Артемівської районної прокуратури (Донецька обл.), 24 червня 2015 р.

звіту, функціонування паралельних «систем» «ЛНР» та «ДНР» суттєво обмежено. Відповідно, особам, ув'язненим за «рішенням» «органів» «ДНР» і «ЛНР», загрожують довільні вироки; вони також підпадають під юрисдикцію «систем правосуддя», які спираються на невизначену правову основу, що обмежує здатність потерпілих осіб оскаржувати потенційно довільне або незаконне «тримання під вартою».

На додаток до цих труднощів члени «ЛНР» також чітко заявили, що особи, які знаходяться в пенітенціарних закладах, розташованих в Луганську, залишатимуться в ув'язненні до тих пір, поки не буде впроваджена ефективна судова система. У зв'язку з цим член «прокуратури» «ЛНР» заявив, що станом на 6 липня 2015 року 150 осіб, засуджених за законодавством України, будуть залишатися «в ув'язненні» і що ці особи перебуватимуть у місцях позбавлення волі, поки не буде налагоджена ефективна робота «судів». «Прокурор» «ЛНР» також повідомив, що станом на 6 липня 2015 року близько 500 осіб очікували суду у «закладах досудового тримання під вартою» на підконтрольних «ЛНР» територіях¹⁷⁸. СММ не змогла встановити, чи були ці особи позбавлені волі «органами» «ЛНР» або були засуджені українськими судами. Члени «ДНР» повідомили СММ, що станом на 14 липня 2015 року в рамках їхньої «системи правосуддя» «в ув'язненні» знаходилося 1113 осіб¹⁷⁹.

Хоча СММ не змогла отримати доступ або зробити висновок щодо осіб, які утримуються у слідчих ізоляторах на непідконтрольних уряду територіях, щодо цих осіб була надана додаткова інформація. Наприклад, 24 липня 2015 року співрозмовник повідомив СММ, що його родич, засуджений 19 червня 2013 року до п'яти років позбавлення волі за рішенням Северодонецького міського суду (Луганська область), був випущений переміщенням Луганським обласним апеляційним судом відповідно до Закону України «Про амністію у 2014 році» від 8 квітня 2014 року¹⁸⁰. Проте, співрозмовник також зазначив, що за наявними у нього відомостями особа залишалася в ув'язненні в ізоляторі № 17 на підконтрольній «ЛНР» території. Суди, розташовані на підконтрольних уряду територіях, також не змогли підтвердити, чи дійсно особи, які тримаються під вартою на непідконтрольних уряду територіях, були звільнені. У зв'язку з цим Артемівський міськрайонний суд (Донецька область) повідомив про приблизно дванадцять осіб, які були виправдані Жданівським міським судом (Донецька область) і

¹⁷⁸ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «прокуратури» «ЛНР», 6 липня 2015 р. СММ також зазначає, що, враховуючи, що «суди» на даний момент не працюють, порядок, за яким були засуджені ці особи, залишається невизначеним.

¹⁷⁹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з членами «Верховного суду» «ДНР» 14 липня 2015 р. та на основі інформації, отриманої з загальнодоступних джерел «ДНР» в Інтернеті. СММ не змогла підтвердити інформацію щодо 767 осіб, які, за твердженням, наразі утримуються під вартою.

¹⁸⁰ Див. статтю 2 Закону України «Про амністію в 2014 році» від 8 квітня 2014 р., № 1185-VII, згідно з якою фізичні особи, засуджені за ненасильницькі злочини, підлягають достроковому звільненню, якщо вони відбули, принаймні, одну чверть свого строку покарання.

які, на думку працівників суду, як і раніше залишаються в ув'язненні¹⁸¹. Інші суди також повідомляли про подібні випадки. Донецький обласний апеляційний суд (нині переміщений до Артемівську) визначив, що строк тримання під вартою закінчився для приблизно 100 осіб, щодо яких судами першої інстанції був винесений обвинувальний вирок і які очікують на можливість подати апеляцію. Незважаючи на посередницькі зусилля, докладені у минулому урядом України і «ДНР» та «ЛНР» для вирішення цієї проблеми, доля цих людей залишається невідомою¹⁸². Дружківський міський суд (Донецька область) повідомив СММ, що близько 24 родичів осіб, ув'язнених на непідконтрольних уряду територіях, звернулися до суду зі скаргою, що їхні родичі залишаються у в'язниці, незважаючи на законне право бути звільненими¹⁸³.

¹⁸¹ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Артемівському міськрайонного суду (Донецька обл.), 17 травня 2015 р.

¹⁸² За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками переміщеного Донецького обласного апеляційного суду, 8 липня 2015 р. Працівники Слов'янського міськрайонного суду (Донецька обл.) 9 червня 2015 р. повідомили СММ про короткий період співробітництва щодо затриманих осіб у другій половині 2014 року, під час якого було звільнено 15 осіб, але на сьогодні ситуація залишається невідомою.

¹⁸³ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Дружківського міського суду (Донецька обл.), 10 червня 2015 р.

6. Крим

Після анексії Криму в березні 2014 року 15 квітня 2014 року був прийнятий Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (далі – «Закон про права і свободи»)¹⁸⁴, згідно з яким територіальна юрисдикція кримських судів була передана судам, розташованим у місті Київ¹⁸⁵. За цим законом кримські суди мали припинити розгляд справ з 15 травня 2014 року, а всі незавершені або майбутні справи передати визначеним судам в Києві¹⁸⁶. Судам, розташованим в Криму, додатково необхідно було передати матеріали незавершених справ протягом десяти днів з моменту набрання чинності цього закону¹⁸⁷. Однак на відміну від судів в Донецькій і Луганській областях, ані матеріали справ, ані майно не були передані¹⁸⁸. Судді, зацікавлені в переміщенні на материк, мали подати відповідну заяву¹⁸⁹.

Що стосується органів прокуратури і незавершених кримінальних розслідувань, Закон про права і свободи свідчить, що підслідність щодо злочинів, вчинених в Криму,

¹⁸⁴ Див. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р., № 1207-VII. СММ була надана інформація щодо зміни територіальної підсудності такими установами: Апеляційним судом міста Києва (Лист від 18 червня 2015 р., № 22-ц; Лист від 20 липня 2015 р., № 26949), Господарським судом міста Києва (Лист від 19 червня 2015 р., № 01-18/432), Господарським судом Київської області (Лист від 8 липня 2015 р., № 2312/15), Київським апеляційним господарським судом (Лист від 17 червня 2015 р., № 09-24/2609/15), Окружним адміністративним судом міста Києва (Лист від 22 червня 2015 р., № 06-5/14/15), Київським окружним адміністративним судом і Київським апеляційним адміністративним судом (Лист від 30 червня 2015 р., № 01-19/5821). Ці листи не є загальнодоступними.

¹⁸⁵ В частині першій статті 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р., № 1207-VII, наведений перелік конкретних судів, юрисдикція яких передана визначеним судам. Наприклад, юрисдикція адміністративних справ у першій інстанції була передана адміністративним судам Києва за розпорядженням Київського адміністративного апеляційного суду. Частина друга статті 12 також зазначає, що матеріали досудового розслідування щодо злочинів, кримінальні провадження щодо яких знаходяться на стадії досудового слідства, повинні бути передані органам досудового слідства, визначеним Генеральною прокуратурою України.

¹⁸⁶ Аналіз рішень з Єдиного державного реєстру судових рішень України показує, що більшість кримських судів припинили провадження наприкінці березня 2014 р. Проте, деякі суди, розташовані в Криму, продовжували реєструвати рішення до середини січня 2015 р. СММ не змогла визначити, чи були такі рішення прийняті відповідно до законодавства України.

¹⁸⁷ Частина перша статті 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р., № 207-VII.

¹⁸⁸ Інформація надана СММ Управлінням Генеральної прокуратури, Лист від 3 червня 2015 р., № 14/1-222вих-15.

¹⁸⁹ 25 квітня 2014 р. Рада суддів України прийняла рішення, яке дозволяє тимчасове прикріплення суддів до штату судів того самого рівня і спеціалізації. Див. Рішення Ради суддів України щодо правового та соціального захисту суддів АРК і міста Севастополя та членів їх сімей від 25 квітня 2014 р., № 18. Президент України прийняв низку указів, за якими кримські судді були переведені до інших судів на постійній основі. Див., наприклад, Указ Президента України «Про переведення суддів» від 23 квітня 2014 р. № 430/2014, в результаті чого було переведено 22 судді.

визначається Генеральним прокурором України¹⁹⁰. Переміщена прокуратура Автономної Республіки Крим знаходиться в Києві і складається з 45 співробітників¹⁹¹. Міські і районні відділи прокуратури не були переміщені і припинили свою діяльність. Крім того, 422 співробітника прокуратури Автономної Республіки Крим були звільнені за порушення присяги прокурора¹⁹². Що стосується відновлення втрачених матеріалів справ, Генеральна прокуратура заявила, що законодавство не містить жодних норм щодо процедури відновлення втрачених матеріалів справ, які залишаються в Криму¹⁹³.

Хоча цей звіт не має на меті здійснення аналізу впливу переміщення послуг у сфері юстиції і правосуддя на осіб, що мешкають у Криму, СММ провела моніторинг впливу такого переміщення на осіб, що мешкають на материковій частині України. Зважаючи на невелику кількість матеріалів справ, що були переміщені, і відсутність ефективного механізму забезпечення виконання рішень, перед людьми постають аналогічні проблеми доступу до правосуддя, що актуальні для частин Донецької і Луганської областей. Ці обмеження стосуються відновлення матеріалів справ і питань забезпечення виконання рішень, а також повідомлень учасників справи у зв'язку з втратою контролю над регіоном та не відправленням українськими поштовими службам жодних повідомлень до Криму. Ці питання також впливають на розгляд незавершених цивільних справ: представник Неурядової організації «Регіональний центр з прав людини» зазначив, що тільки чотири з 30 пов'язаних з Кримом справ, що стали відомі організації, були передані на судовий розгляд¹⁹⁴. Додаткові проблеми включають неможливість сплачувати судові витрати у зв'язку з банківськими обмеженнями і відмовою українських судів визнавати документи, видані в Криму¹⁹⁵: наприклад, свідоцтва про смерть, отримані в Сімферополі, не визнаються нотаріусами материкової частини України¹⁹⁶.

Перед окремими особами також постають проблеми зі зверненням до судів у Києві, яким була передана підсудність закритих у Криму судів. Наприклад, особи, з якими спілкувалася СММ, повідомили про позови щодо нерухомого майна, які були відхилені

¹⁹⁰ Частина друга статті 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р., № 1207-VII.

¹⁹¹ Загальна кількість співробітників прокуратури в Криму до переміщення складала 887 осіб.

¹⁹² Інформація надана Генеральною прокуратурою України у листі на адресу СММ від 3 червня 2015 р., №14/1-222вих-15.

¹⁹³ Інформація надана СММ Управлінням Генеральної прокуратури, Лист від 3 червня 2015 р., № 14/1-222вих-15.

¹⁹⁴ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Неурядової організації «Регіональний центр з прав людини», 3 червня 2015 р.

¹⁹⁵ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Української Гельсінської спілки з прав людини, 31 травня 2015 р.

¹⁹⁶ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Лисичанської державної нотаріальної контори (Луганська обл.), 10 червня 2015 р.

судами¹⁹⁷. Люди також повідомили про небажання подавати позови щодо майна та майнових прав на власність, що розташована в Криму, враховуючи відсутність державного контролю в регіоні¹⁹⁸. Крім того, враховуючи, що підсудність була передана різним судам у Києві, люди часто не знають, який суд має відповідну юрисдикцію щодо їхньої конкретної справи.

¹⁹⁷ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Української Гельсінської спілки з прав людини, 31 травня 2015 р.

¹⁹⁸ За інформацією, отриманою під час зустрічі з представниками Української Гельсінської спілки з прав людини, 31 травня 2015 р.

7. Заключні спостереження

Всі люди, незалежно від місця їх проживання, повинні мати доступ до легітимних та ефективних послуг у сфері юстиції і правосуддя. СММ сформулювала наступні рекомендації та спостереження щодо вирішення проблем, викладених у цьому звіті:

- Всі зацікавлені сторони повинні співпрацювати з метою забезпечення доступу до послуг у сфері юстиції і правосуддя України для осіб, які проживають на підконтрольних «ДНР» і «ЛНР» територіях, включаючи забезпечення попереднього повідомлення щодо судових засідань та участі у слуханнях, а також для забезпечення належного доступу до свідоцтв про народження і смерть, дипломів та інших необхідних юридичних документів;
- Українські органи влади повинні визначити тимчасові заходи для забезпечення надання послуг у сфері юстиції та правосуддя всім своїм громадянам без невиправданих затримок у належному й прийнятному місці на підконтрольній уряду території до повного відновлення звичайного процесу надання таких послуг;
- Всі зацікавлені особи повинні забезпечити доступ до матеріалів справ судових засідань і слідчих матеріалів прокуратури, що залишилися на непідконтрольних уряду територіях, та передачу цих матеріалів українським органам влади;
- Українські органи влади повинні ухвалити нормативно-правові акти для подолання правових перешкод ефективного здійснення правосуддя, у тому числі шляхом розробки і поширення інструкцій щодо відновлення матеріалів справ і розробки планів дій у надзвичайних ситуаціях;
- Всі зацікавлені сторони повинні забезпечити звільнення або передачу всіх осіб, строк відбування покарання яких закінчився, або щодо яких відсутня можливість ухвалення остаточного і законного судового вироку;
- Органи судової влади України повинні забезпечити дотримання строків тримання під вартою, передбачених законодавством України, і не допускати застосування довільних строків тримання під вартою через втрату або відсутність матеріалів справ;
- Українським органам влади рекомендовано співпрацювати з виконавчими установами ОБСЄ, зокрема, з Бюро з демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ для сприяння вирішення цих питань; і

- Держави, міжнародні організації та неурядові організації мають надавати допомогу українській владі у пошуку рішень проблем, окреслених у цьому звіті і які викликають стурбованість української влади.

Додаток І: Мапи

Переміщення судів у Донецькій області

Додаток II: Законодавча база

I. Національне законодавство

- Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р., № 1001-05 [доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>].
- Конституція України від 28 червня 1996 р., № 254к/96-ВР [Доступна за посиланням в Інтернеті: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>].
- Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні» від 18 жовтня 2000 р., № 52/5 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>].
- Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26 грудня 2011 р., № 18 (зі змінами і доповненнями від 5 березня 2015 р.) [Доступна за посиланням в Інтернеті: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11/page>].
- Наказ Міністерства юстиції України Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22 лютого 2012 р., № 296/5 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/print1436337398668534>].
- Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р., № 4651-VI [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>].
- Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 р., № 405/2014 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/405/2014>].
- Указ Президента України «Про переведення суддів» від 23 квітня 2014 р., № 430/2014 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/430/2014>].
- Наказ Державної судової адміністрації України «Про організаційні заходи щодо виконання положень Закону України "Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 22 лютого 2014 р., № 124 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2014/Nakaz124/Nakaz124.pdf>].
- Наказ Генерального прокурора України «Про тимчасовий порядок призначення, переведення і звільнення прокурорів, слідчих органів прокуратури та інших фахівців органів державного обвинувачення в Автономній Республіці Крим, місті Севастополі, і прокуратури Кримського регіону України, які наглядають за дотриманням законодавства в у військовій сфері» від 21 березня 2014 р. [не опублікований в Інтернеті].
- Закон України «Про амністію у 2014 році» від 8 квітня 2014 р., № 1185-VII [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1185-18>].
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р., № 1207-VII [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>].

- Рішення Ради суддів України щодо правового та соціального захисту суддів Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та членів їх сімей від 25 квітня 2014 р., № 18 [Доступне за посиланням в Інтернеті: http://court.gov.ua/userfiles/rsu_18_25_04_2014.pdf].
- Інформаційний лист Вищого господарського суду України «Про Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 травня 2014 р., № 01-06/615/14 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v-615600-14/print1428306880436825>].
- Інформаційний лист Вищого господарського суду України «Про деякі питання застосування Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (для господарських судів) від 5 червня 2014 р., № 01-06/745/2014 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v-745600-14>].
- Наказ Міністерства юстиції України «Про невідкладні заходи щодо захисту прав громадян на території проведення антитерористичної операції» від 17 червня 2014 р., № 953/5 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0640-14>].
- Закон України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 р., № 1632-VII [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1632-18>].
- Наказ Міністерства юстиції України «Про тимчасові заходи щодо надання послуг з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, розташоване в межах територій Луганської та Донецької областей» від 15 серпня 2014 р., № 1354/5 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0992-14>].
- Розпорядження Вищого адміністративного суду України «Про забезпечення розгляду адміністративних справ, підсудних адміністративним судам, розташованим у районі проведення антитерористичної операції» від 2 вересня 2014 р., № 193 [Доступне за посиланням в Інтернеті: <http://www.vasu.gov.ua/123299/>].
- Розпорядження Вищого господарського суду України «Про зміну територіальної підсудності господарських справ» від 2 вересня 2014 р., № 28-р [Доступне за посиланням в Інтернеті: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/vr028600-14>].
- Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про визначення територіальної підсудності справ» від 2 вересня 2014 р., № 2710/38-14 [Доступне за посиланням в Інтернеті: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2710740-14>].
- Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про визначення територіальної підсудності справ» від 12 вересня 2014 р., № 29/0/38-14 [Доступне за посиланням в Інтернеті: <http://trm.dp.court.gov.ua/sud0440/news/131264/>].
- Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р., № 1697-VII [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>].
- Інформаційний лист Вищого адміністративного суду України від 3 листопада 2014 р., № 1493/2/2/14-14 (Головам апеляційних та окружних адміністративних судів) [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1493760-14>].
- Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року «Про невідкладні заходи щодо стабілізації соціально-економічної

ситуації в Донецькій та Луганській областях» від 14 листопада 2014 р., № 875/2014 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/373.html>].

- Наказ Міністерства юстиції України «Про проведення реєстраційних дій щодо юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, місцезнаходженням/місцем проживання яких є окупована територія та територія проведення антитерористичної операції» від 5 листопада 2014 р., № 1849/5 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1408-14>].
- Постанова Кабінету міністрів України «Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей» від 7 листопада 2014 р., № 595 [Доступна за посиланням в Інтернеті: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=247734847>].
- Лист Вищого Адміністративного суду України від 10 листопада 2014 р. № 1543/11/10/14-14 (Київському апеляційному адміністративному суду, Окружному адміністративному суду міста Києва, Київському окружному адміністративному суду, Місцевим загальним судам міста Києва) [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1543760-14/print1433838661843087>].
- Указ Президента України «Про внесення змін до мережі адміністративних судів України» від 12 листопада 2014 р., № 866/2014 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/866/2014>].
- Указ Президента України «Про внесення зміни до Мережі апеляційних судів» від 12 листопада 2014 р., № 867/2014 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/867/2014>].
- Указ Президента України «Про внесення змін до мережі господарських судів України» від 12 листопада 2014 р., № 868/2014 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/868/2014>].
- Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про відновлення роботи судів» від 14 листопада 2014 р., № 45/0/38 (про відновлення роботи Дебальцевського міського суду і Новоайдарського районного суду) [Доступне за посиланням в Інтернеті <http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/Розпорядження%20про%20відновлення%20роботи%20Осудів%201.pdf>]
- Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про відновлення роботи судів» від 26 листопада 2014 р., № 53/0/38-14 (про відновлення роботи Волноваського районного суду) [Доступне за посиланням в Інтернеті: <http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/Розпорядження%20про%20відновлення%20роботи%20Осуду.pdf>]
- Розпорядження Вищого адміністративного суду України «Про внесення змін до розпорядження Вищого адміністративного суду України від 02.09.2014 № 193 "Про забезпечення розгляду адміністративних справ, підсудних адміністративним судам, розташованим у районі проведення антитерористичної операції» від 1 грудня 2014 р., № 252 [Доступне за посиланням в Інтернеті: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0252760-14>].
- Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про визначення територіальної підсудності справ» від 8 грудня 2014 р., № 56/0/38-14, (зміна територіальної підсудності Лисичанського міського суду) [Доступне за

посиланням

в

Інтернеті:

http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/Розпорядження%20про%20визначення%20територіальної%20підсудності%20справ%20від%2008.12.2014.pdf].

- Розпорядження Вищого адміністративного суду України «Про відновлення роботи Донецького окружного адміністративного суду по здійсненню правосуддя у зв'язку із зміною місцезнаходження суду» від 15 грудня 2014 р., № 262 [Доступне за посиланням в Інтернеті: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0262760-14/print1417424539708043>].
- Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про відновлення роботи Апеляційного суду Луганської області» від 16 лютого 2015 р., № 11/0/38-15 [Доступне за посиланням в Інтернеті: [http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/Розпорядження%20\(Про%20відновлення%20роботи%20Апеляційного%20суду%20Луганської%20області\).pdf](http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/Розпорядження%20(Про%20відновлення%20роботи%20Апеляційного%20суду%20Луганської%20області).pdf)]
- Розпорядження Вищого адміністративного суду України «Про відновлення роботи Луганського окружного адміністративного суду» від 27 березня 2015 р., № 70 [Доступне за посиланням в Інтернеті: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0070760-15>].
- Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про визначення територіальної підсудності справ» від 27 березня 2015 р., № 19/0/38-15 (зміна територіальної підсудності Костянтинівського міськрайонного суду) [Доступне за посиланням в Інтернеті: [http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/Розпорядження%20\(Про%20визначення%20територіальної%20підсудності%20справ\)%20по%20Дебальцевському%20міському%20суду%20Донецької%20області.pdf](http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/Розпорядження%20(Про%20визначення%20територіальної%20підсудності%20справ)%20по%20Дебальцевському%20міському%20суду%20Донецької%20області.pdf)].
- Розпорядження Вищого господарського суду України «Про відновлення роботи господарського суду України» від 2 квітня 2015 р., № 18-р [Доступне за посиланням в Інтернеті: http://court.gov.ua/userfiles/vgsu18_r.pdf].
- Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про визначення територіальної підсудності справ» від 6 квітня 2015 р., № 22/0/38-15 (зміна територіальної підсудності Красноармійського міськрайонного суду) [Доступне за посиланням в Інтернеті: http://sc.gov.ua/ua/rozporjadzhennja_vssu_pro_viznachennja_teritorialnoji_pidsudnosti_sprav.html].
- Розпорядження Вищого господарського суду України «Про відновлення роботи Донецького апеляційного господарського суду» від 9 квітня 2015 р., № 19-р [Доступне за посиланням в Інтернеті: http://court.gov.ua/userfiles/VGSU19_r_%20vidn_Don_AGS.pdf].
- Указ Президента України «Про переведення суддів» від 21 квітня 2015 р., № 226/2015 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/226/2015>].
- Розпорядження Вищого господарського суду України «Про відновлення роботи Господарського суду Донецької області» від 24 квітня 2015 р., № 21-р [Доступне за посиланням в Інтернеті: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/vr021600-15>].
- Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про відновлення роботи Апеляційного суду Донецької області» від 21 травня 2015 р., № 33/0/38-15 [Доступне за посиланням в Інтернеті: [http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files//Розпорядження%20\(Про%20відновлення%20роботи%20Апеляційного%20суду%20Донецької%20області%20\(м.%20Артемівськ\)\).pdf](http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files//Розпорядження%20(Про%20відновлення%20роботи%20Апеляційного%20суду%20Донецької%20області%20(м.%20Артемівськ)).pdf)].
- Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав людини у кримінальному судочинстві від 21 травня 2015 р., № 2930

[Доступний за посиланням в Інтернеті:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55285].

- Постанова Верховної Ради України Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» від 21 травня 2015 р., № 462-VIII [Доступна за посиланням в Інтернеті:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462-19>].
- Відступлення від окремих зобов'язань, визначених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» згідно з вербальною нотою Постійного представництва України в Раді Європи від 5 червня 2015 р. [Доступне за посиланням в Інтернеті:
<http://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-states>].
- Відступлення від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права згідно з повідомленням Постійного представництва України в ООН за статтю 4(3) від 5 червня 2015 р. [Доступне за посиланням в Інтернеті:
<https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2015/CN.416.2015-Eng.pdf>].
- Постанова Верховної Ради України «Про звільнення суддів» від 16 липня 2015 р., № 632-VIII, 633-VIII, 634-VIII, 635-VIII, 636-VIII [Доступна за посиланням в Інтернеті:
<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/632-19>; <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/633-19>;
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/634-19>; <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/635-19>;
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/636-19>].

II. Міжнародні нормативно-правові акти та довідковий матеріал

- Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 р., 213 U.N.T.S. 222, дата набрання чинності для України: 11 вересня 1997 р., із змінами, внесеними Протоколами № 3, 5, 8, і № 11, які набрали чинності 21 вересня 1970 р., 20 грудня 1971 р., 1 січня 1990 р., 1 листопада 1998 р., відповідно [Доступна за посиланням в Інтернеті:
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>].
- Правові наслідки для держав у зв'язку з триваючою присутністю Південної Африки в Намібії (Південно-Західна Африка) всупереч рішенням Ради Безпеки № 276 (1970), консультативний висновок Міжнародного суду ООН, 21 червня 1971 р. [Доступний за посиланням в Інтернеті:
<http://www.icj-cij.org/docket/files/53/5595.pdf>].
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, резолюція Генеральної Асамблеї ООН 2200A (XXI) від 19 грудня 1966 р., 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16), стор. 52, U.N. Doc. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 171, набрала чинності 23 березня 1976 р. [Доступний за посиланням в Інтернеті:
<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>].
- Рішення у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (Golder v. the United Kingdom), ЄСПЛ §§26-406 № 4451/70, 21 лютого 1975 р. [Доступне за посиланням в Інтернеті:
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>].
- Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя від 10 червня 1983 р., перша світова конференція з питань незалежності правосуддя [Доступна за посиланням в Інтернеті:
<http://www.jiwp.org/#!montreal-declaration/c1bue>].
- Основні принципи незалежності судових органів, сьомий Конгрес ООН із запобігання злочинності та поведження з правопорушниками, Мілан, 26 серпня - 6 вересня 1985 р., U.N.

- Дос. A/CONF.121/22/Rev.1, стор. 59 (1985) [Доступні за посиланням в Інтернеті: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/IndependenceJudiciary.aspx>].
- Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі (третя чергова зустріч), Відень, 15 січня 1989 р. (*Питання, пов'язані з безпекою в Європі: принципи*) [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://www.osce.org/mc/40881?download=true>].
 - Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЕ, Копенгаген, 29 червня 1990 р. [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>].
 - Паризька хартія для нової Європи/Додатковий документ для здійснення окремих положень Паризької хартії для нової Європи, Париж, 21 листопада 1990 р. (*«Нова ера демократії, миру та єдності»*) [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://www.osce.org/mc/39516?download=true>].
 - Документ Московської наради Конференції з людського виміру НБСЕ, Москва, 9 жовтня 1991 р. [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://www.osce.org/odihr/elections/14310?download=true>].
 - Комітет міністрів Ради Європи (1994). Рекомендація № R (94) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-учасницям щодо Незалежності, дієвості та ролі суддів від 13 жовтня 1994 р. [Доступна за посиланням в Інтернеті: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=524871&>].
 - Підсумковий документ Будапештської зустрічі, 6 грудня 1994 р. (*Рішення: VIII. «Людський вимір»*) [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://www.osce.org/mc/39554?download=true>].
 - Рішення у справі «Луазіду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*), Європейський суд з прав людини, §45, №15318/89, 18 грудня 1996 р. [Доступне за посиланням в Інтернеті: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58007>].
 - Рішення у справі «Горнсбі проти Греції» (*Hornsby v. Greece*), ЄСПЛ §§40-45, № 18357/91, 19 березня 1999 р. [Доступне за посиланням в Інтернеті: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58020>].
 - Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП), загальний коментар № 7: Право на задовільні умови проживання (ст. 11.1): примусове виселення, 20 травня 1997 р., E/1998/22 [Доступний за посиланням в Інтернеті: <https://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/escgencom7.htm>].
 - Європейська хартія про закон «Про статус суддів», Рада Європи, 10 липня 1998 р. [Доступна за посиланням в Інтернеті: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round4/European-Charter-on-Statute-of-Judges_EN.pdf].
 - Рішення у справі «Брумареску проти Румунії» (*Brumărescu v. Romania*), ЄСПЛ §§60-65, № 28342/95, 28 жовтня 1999 р. [Доступне за посиланням в Інтернеті: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337>].
 - Загальна (Універсальна) хартія судді, Міжнародна асоціація суддів, 17 листопада 1999 р. [Доступна за посиланням в Інтернеті: <https://www.domstol.dk/om/otherlanguages/english/publications/Publications/The%20universal%20charter%20of%20the%20judge.pdf>].
 - Загальний коментар № 29 Комітету ООН з прав людини: надзвичайні стани (ст. 4) від 31 серпня 2001 р., U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11 (2001). [Доступний за посиланням в

Інтернеті:

[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/71eba4be3974b4f7c1256ae200517361/\\$FILE/G0144470.pdf](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/71eba4be3974b4f7c1256ae200517361/$FILE/G0144470.pdf)].

- Документ тринадцятого засідання Ради міністрів закордонних справ ОБСЄ, Любляна, 5-6 грудня 2005 р. (Рішення: Рішення № 12/05 щодо дотримання прав людини та верховенства права у системі кримінального правосуддя) [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://www.osce.org/mc/18778?download=true>].
- Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОП), Резолюція ЕКОСОП 2006/23: Зміцнення основних принципів поведінки суддів від 27 липня 2006 р., E/RES/2006/23 [Доступна за посиланням в Інтернеті: https://www.unodc.org/pdf/corruption/corruption_judicial_res_e.pdf].
- Документ чотирнадцятого засідання Ради міністрів закордонних справ ОБСЄ, Брюссель, 4-5 грудня 2006 р. (Рішення: Рішення №5/06 щодо організованої злочинності) [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://www.osce.org/mc/22830?download=true>].
- Документ шістнадцятого засідання Ради міністрів закордонних справ ОБСЄ, Гельсінкі, 4-5 грудня 2008 р. (Рішення: Рішення №7/08 щодо подальшого зміцнення верховенства права у державах-учасницях ОБСЄ) [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://www.osce.org/mc/35351?download=true>].
- Практичний посібник щодо прийнятності заяв, Рада Європи, Європейський суд з прав людини, 2011 р., стор. 17. [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://www.osce.org/odhr/94214?download=true>].
- Юридична збірка міжнародних стандартів забезпечення права на справедливий суд, Бюро з демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ, 2012 р. [Доступна за посиланням в Інтернеті: <http://www.osce.org/odhr/94214?download=true>].
- Індекс верховенства права Всесвітнього проекту правосуддя, 2015 р., Україна [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://data.worldjusticeproject.org/#/groups/UKR>].
- Тематичний звіт СММ ОБСЄ «Спостереження щодо колишніх бюджетних установ у Донецькій та Луганській областях» від 30 березня 2015 р. [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://www.osce.org/ukraine-smm/148326?download=true>].
- Тематичний звіт СММ ОБСЄ «Захист мирного населення та свобода пересування в Донецькій і Луганській областях» від 13 травня 2015 р. [Доступний за посиланням в Інтернеті: <http://www.osce.org/ukraine-smm/156791>].